

PRZEMOC W SZKOLE

Autorzy:

prof. zw. dr hab. dr h.c. Brunon Hołyst

dr Łukasz Świerczewski

Warszawa 2022

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Spis treści

1. Rola edukacji.....	3
2. Obszary zagrożeń	5
3. Regulacje prawne i najczęściej popełniane przestępstwa.....	27
4. Diagnostyka przyczyn i przeciwdziałanie	38
5. Właściwe postawy i metody wsparcia.....	48
6. Bibliografia.....	58

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

1. Rola edukacji

Dziecko, rozpoczynając naukę szkolną, wkracza do nowego, początkowo nieznanego sobie środowiska. Staje się członkiem społeczności szkolnej, w której działa system norm regulujących postępowanie uczniów, stawiających przed nimi wiele wymagań i zadań.

Szkoła ma znaczący udział w procesie kształtowania osobowości młodego człowieka, jego przygotowaniu do życia twórczego i pełnego we wszystkich formach aktywności. Cele edukacyjne sprowadzają się do humanistycznego rozwoju człowieka, z uwzględnieniem takich wartości, jak: umiłowanie pokoju, poszanowanie człowieka i przyrody, uczciwość, równość, poczucie obowiązku oraz szacunek dla pracy. Cele te wskazują sposób życia w zgodzie z obowiązującymi prawami naturalnymi i uznawanymi w danym społeczeństwie zasadami postępowania¹.

Edukacja jest postrzegana jako proces obejmujący wychowanie, wykształcenie i naukę, trwający całe życie. Procesy socjalizacyjne i wychowawcze trwają przez całe życie, w zależności jednak od jego etapu udział poszczególnych podmiotów je kształtujących zmienia się – początkowo jest to rodzina, następnie szkoła, później jeszcze inne podmioty.

Obok rodziny to szkoła jest zatem głównym czynnikiem kształtującym osobowość dziecka. Szkoła uczestniczy w przygotowaniu dziecka do życia społecznego i często jest pierwszym, pozadomowym środowiskiem dziecka. Spełnia ona trzy funkcje: dydaktyczną, wychowawczą oraz opiekuńczą². W szkole ujawniają się różne zaburzenia u dzieci, które mogą być wynikiem wcześniejszego oddziaływania – i z reguły równoległego – rodziny dysfunkcyjnej czy wręcz patologicznej bądź też zaburzenia te mogą być wynikiem oddziaływania samej szkoły. Czynnikiem występującymi w szkole, które mogą być źródłem zaburzeń u uczniów, są³: nieprawidłowe warunki bytowania w szkole (np. przeludnione klasy), niedostosowany do dziecka system wymagań i nieprawidłowa ich realizacja, źle dobrani nauczyciele. Czynniki te mogą być jedną z dróg prowadzących do niepowodzeń szkolnych, a te z kolei do występowania nieprzystosowania społecznego. Pierwszym symptomem nieprzystosowania są wagary.

¹ Z. Pisz, Problemy społeczne transformacji w Polsce, Opole 2001.

² L. Pytka, T. Zacharuk, Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży. Aspekty diagnostyczne i terapeutyczne, Siedlce 1995.

³ H. Spionek, Zaburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia w szkole, Warszawa 1973.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Wyjątkowo ważną rolę w rozpoznaniu i zapobieganiu występowaniu nieprzystosowania społecznego (szczególnie we wczesnej fazie) odgrywają nauczyciel i szkoła, jednak często możliwości te zostają niewykorzystane. A to na rodzicach i nauczycielach ciąży odpowiedzialność za kształtowanie pozytywnych zachowań dziecka. W postępowaniu pedagogicznym ważne jest, aby nauczyć dzieci panowania nad swoimi emocjami, agresywnymi impulsami oraz umiejętności nawiązywania kontaktów z rówieśnikami i innymi ludźmi. Należy pomóc dziecku odróżnić dobro od zła.

W szkole dziecko aktywnie uczestniczy w lekcjach, wzbogacając posiadany zasób umiejętności i wiadomości, oraz nawiązuje różne liczne kontakty społeczne zarówno z nauczycielami, jak i kolegami. Szkoła kieruje procesem nauczania, ale także organizuje życie społeczne uczniów tak za pośrednictwem oddziaływań nauczycieli, jak i w ramach działalności organizacji dziecięcych istniejących na jej terenie.

W wyniku nawiązywania w szkole nowych kontaktów społecznych ulegają pewnemu rozluźnieniu więzi dziecka z rodziną. Wpływ rodziny jest w dużym stopniu spontaniczny i niezamierzony. Oddziaływania szkoły zaś są zorganizowane i wynikają z przyjętego programu pracy wychowawczej.

Dojrzałość społeczna dziecka wstępującego do szkoły przejawia się w umiejętnościach uczestnictwa w czynnościach wykonywanych zespołowo, radzenia sobie w sytuacjach pojawiających się na terenie szkoły, klasy, umiejętności zachowania się w grupie zgodnie z przyjętymi normami.

2. Obszary zagrożeń

W literaturze kryminologicznej, pedagogicznej i socjologicznej podkreśla się związek między wadliwą strukturą funkcjonowania szkoły a przestępczością nieletnich. Szkole, jako środowisku najbliższemu po rodzinie, przypisuje się ważne znaczenie w kształtowaniu postaw moralnych dzieci.

Znaczny odsetek młodzieży uczącej się w szkołach wymaga zwiększonego zainteresowania ze strony pedagogów.

Dotychczasowy system szkolny nie wszystkim dzieciom zapewnia warunki optymalnego rozwoju. Jest on nastawiony na uczniów przeciętnych, niewykazujących odchyień od normy. Stąd też wszyscy uczniowie traktowani są jednakowo, tzn. nie różnicuje się wymagań w stosunku do nich. W tej sytuacji niejednokrotnie następuje zderzenie możliwości dziecka z wymaganiami stawianymi przez szkołę, co może powodować wystąpienie niepowodzeń w nauce.

Liczne badania dotyczące przestępczości nieletnich i młodocianych wskazują, iż niejednokrotnie właśnie spośród dzieci mających niepowodzenia w nauce wywodzą się osoby popełniające przestępstwa.

Uczeń sprawiający trudności wychowawcze to ten, u którego wystąpiły niepowodzenia szkolne, wagaruje, ucieka z domu lub pije alkohol. Uczeń trudny to uczeń nieprzystosowany społecznie i niepoddający się oddziaływaniu wychowawczemu. N. Havers wyodrębnił cztery odmiany nieprzystosowania:

- „1) zachowanie agresywne, które przejawia się w agresji fizycznej bądź słownej;
- 2) zachowanie powściągliwe, którego wyrazem jest lęk oraz izolowanie się od otoczenia społecznego;
- 3) zachowanie niedojrzałe, tj. nieodpowiadające danemu okresowi rozwojowemu ucznia;
- 4) zachowania delikwentne, których wyrazem są poważne wykroczenia przeciw normom moralnym, np. przynależność do grup przestępczych, kradzieże, uciezki czy wagary”.

Dziecko, u którego można zaobserwować wyżej wymienione zachowania, to dziecko trudne. Ma ono trudności z przystosowaniem się do wymagań rodziców, nauczycieli i opiekunów. Dziecko nazwane w ten sposób musiało się znaleźć w określonej, specyficznej

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

dla niego sytuacji. Sytuację taką nazywamy trudną, gdyż występuje w niej „zachwianie równowagi między potrzebami i zadaniami jednostki a sposobami i warunkami jej realizacji. Trudności te mają charakter obiektywny, gdyż jednostka zdolna do wykonywania normalnych zadań w normalnych warunkach spotyka się z zadaniami lub warunkami wykraczającymi poza tę normę, a subiektywny, gdy w normalnych warunkach człowiek nie może wykonać normalnych zadań”.

Dla podjętego tematu ważne jest liczenie się z faktem, że sprawiane przez dzieci i młodzież trudności wychowawcze są najczęściej wynikiem sytuacji stwarzanych przez dorosłych. Należą do nich: zaniedbanie dziecka, zły przykład, błędne metody wychowawcze, nieprzygotowanie do roli wychowawców oraz brak poczucia odpowiedzialności za potomstwo. Aby poznać trudność wychowawczą, należy ustalić sytuację oraz przebieg rozwoju i jego uwarunkowania, w jakich znalazło się dziecko. Na tej podstawie dokonuje się oceny wychowanka. Dzięki temu można również ustalić problem, czyli zaistniałą trudność wychowawczą. Pozwala to na naprawienie lub uniknięcie braków bądź nieprawidłowości.

W celu łatwiejszego rozpoznania trudności wychowawczych wyróżniono następujące ich grupy:

- „a) trudności wynikające z zaniedbań wychowawczych oraz negatywnych oddziaływań środowiska rodzinnego;
- b) trudności związane z niepowodzeniami szkolnymi dzieci i młodzieży (ale nie same niepowodzenia);
- c) trudności spowodowane błędami wychowawczymi, głównie w środowisku rodzinnym;
- d) trudności wynikające z nieprawidłowego funkcjonowania rodziny;
- e) trudności związane z psychologicznym rozwojem dziecka (przebyte choroby, tzw. deficyty lub mikrodefekty rozwojowe, zaburzenia w sferze emocjonalnej – nadpobudliwość lub zahamowania);
- f) trudności wzrostu;
- g) trudności wyłaniające się w kontekście rozbieżności dążeń, oczekiwań i ambicji rodziców oraz dążeń i zainteresowań dzieci”.

Trudne dziecko bywa nieposłuszne, uparte, kłamie, popełnia drobne kradzieże, wagaruje, ucieka z domu. Wobec kolegów zachowuje się agresywnie, bije ich, miewa napady

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

wściekłości, niszczy ubranie i różne przedmioty. Bywa również apatyczne, bierne, ospałe, trudno wywołać u niego jakiegokolwiek zainteresowanie. Ale może to być jednostka nadruchliwa, niemogąca skupić dłużej uwagi. Często nie ma wykształconego poczucia obowiązku, a ponadto przeszkadza podczas zajęć i lekcji.

Większość występujących trudności u dzieci spowodowana jest niewłaściwym postępowaniem rodziców lub wychowawców. Przyczyna tkwi w niedostatecznej wiedzy i znajomości praw rozwoju psychicznego dziecka. Rodzice i wychowawcy nie starają się zrozumieć jego potrzeb ani indywidualnych właściwości. Częściowo wina zawiera się w otoczeniu i to ono jest odpowiedzialne za ujawniające się trudności. Dorośli wymagają od dzieci właściwych postaw i zachowań w sytuacjach, które je przerastają. Nie potrafią sprostać zadaniu na miarę dorosłych.

W życiu dzieci i młodzieży jest dużo sytuacji nowych, w których dochodzi do przeciążenia czy zagrożenia. Element zagrożenia to chociażby ryzyko niepowodzenia w działaniu i niezrealizowaniu celu, w który jednostka się zaangażowała. Najczęściej spotykanymi elementami zagrożenia są wszelkie sytuacje związane z życiem w szkole. Są to klasówki, sprawdziany, odpytywanie czy egzaminy.

Dziecko poczuje się zagrożone, jeśli wychowawcy okażą wobec niego nieodpowiedni stosunek, źle zastosują karę lub nagrodę. Pogłębienie problemu u tego dziecka może spowodować nieprzemysłana reakcja ze strony nauczyciela bądź rodzica na jego „złe zachowanie się” lub niesprawiedliwa ocena jakiegoś jego postępu. Te błędy wychowawcze mogą wypaczyć charakter ucznia, zrazić go do opiekunów i do nauki. Dziecko osądzone niesprawiedliwie, skrzywdzone, zaczyna mścić się, „robić na złość”.

Rozwój społeczny polega na osiągnięciu dojrzałości do współżycia w społeczeństwie na podstawie zdobywania pożądanego, pozytywnych postaw i zachowań. Dojrzałość społeczną osiągamy przy pomocy rodziców i szkoły. Instytucje te stawiają dziecku określone zadania i wymagania, lecz jeśli wymagania przekroczą możliwości tego dziecka, dochodzi do niemożności zrealizowania danego celu. Powstają tak zwane trudności. Mogą to być trudności dydaktyczne bądź wychowawcze.

Według J. Konopnickiego „pojęcie niepowodzenia można najogólniej zdefiniować jako stan, w jakim znalazło się dziecko na skutek niespełnienia wymagań szkoły”.

Do podobnych wniosków doszli naukowcy podczas IV Międzynarodowego Sympozjum Higieny i Medycyny Szkolnej. Według nich niepowodzenia szkolne to „wszelkie sytuacje, które charakteryzują się brakiem harmonii między wymaganiami szkoły a postępowaniem ucznia”.

Ponadto zajmowali się głównymi kierunkami badań nad przyczynami tych niepowodzeń. W swoim referacie stwierdzili, że przyczynami tych problemów mogą być „zachowanie uczniów, ich emocjonalnego i wolicjonalnego stosunku do określonych rzeczy i zjawisk, a także uzyskanych przez nich wyników nauczania. Niezgodność faktycznego zachowania dzieci i młodzieży z wymaganiami szkoły w tym zakresie świadczy o istnieniu niepowodzeń wychowawczych. Natomiast rozbieżność między wiadomościami, umiejętnościami i nawykami rzeczywiście opanowanymi przez uczniów a materiałem, jaki powinni oni opanować według zaleceń programów w zakresie poszczególnych przedmiotów nauczania, świadczy o występowaniu niepowodzeń dydaktycznych”.

Niepowodzenie szkolne to proces zaczynający się w pewnym nieznanym momencie. Staje się przełomowy dla życia dziecka, u którego występuje. Kończy się zaś ten proces drugorocznością, a w szkole średniej odsiewem. W zjawisku tym zaobserwować można naturalny wzrost braków w wiadomościach oraz zmiany w zachowaniu dziecka.

Niepowodzenia szkolne uczniów są jednym z najważniejszych problemów wychowawczych. Często trapią one młodzież, rodziców, a nawet społeczeństwo. Mogą mieć charakter ukryty, gdy szkoła nie dostrzega braków w wiedzy, umiejętnościach i zachowaniu ucznia. Mogą mieć również charakter jawny, gdy szkoła stwierdzi występowanie określonych braków w zachowaniu lub w zakresie opanowanej przez ucznia wiedzy. Luki w wiadomościach, czyli niepowodzenia ukryte, mogą doprowadzić do długotrwałych niepowodzeń jawnych. Nierzadko kończy się to pozostaniem drugiego roku w tej samej klasie. Zanim jednak do tego dochodzi, istnieje kilka kolejnych etapów, dzięki którym można się zorientować, że dziecko ma jakieś trudności. Istnieją cztery takie fazy określające niepowodzenia szkolne. W fazie pierwszej pojawiają się pierwsze, niedostrzegalne przez nikogo, braki w wiadomościach. Łatwo tej fazy nie zauważyć, gdyż ani nauczyciel, ani rodzice, ani sam uczeń mogą nie zdawać sobie z tego sprawy. Symptodem, który można zauważyć, jest niezadowolenie ze szkoły. Druga faza to coraz większe braki w wiadomościach, choć uczeń może uchodzić za dobrego ucznia. W fazie trzeciej pojawiają się

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

sporadycznie oceny niedostateczne. Ostatnia zaś faza niepowodzenia szkolnego to drugoroczność.

Pozostawienie ucznia w tej samej klasie jest równoznaczne ze stwierdzeniem, że dziecko to, a także szkoła – ponieśli porażkę.

Pozostawienie ucznia w tej samej klasie może doprowadzić do wykolejenia się, jak również do zwichnięcia równowagi życiowej tego dziecka. Może to zaciążyć na jego psychice lub zdrowiu.

Obecny rozwój cywilizacji oraz postęp techniczny wyklucza uzyskanie odpowiedniej pracy bez wykształcenia. Również rodziny bez wykształcenia i o niskim poziomie kulturalnym mają trudności w przekazywaniu swoim dzieciom wiedzy czy też zapewnieniu im łatwiejszego startu szkolnego. Szkody społeczne, jakie niesie drugoroczność, są więc duże.

Niepożądane są także szkody psychologiczne i pedagogiczne. „Pozostanie” na drugi rok w tej samej klasie powoduje obniżenie ilorazu inteligencji, prowadzi do „pozornego debilizmu”. Niesie ze sobą same minusy. Zamiast wpływać dodatnio na poprawę w nauce, odrobienie zaległości, niestety działa wręcz przeciwnie. Uczniowie drugoroczni uczą się gorzej niż wcześniej, okazują lekceważący stosunek do nauki i nauczycieli, nierzadko tracą ambicję. Kolejny minus to wpływ tych uczniów na kolegów, którzy przejmują ich postawę i zachowanie. Okazując lekceważący stosunek do nauki, utrudniają również pracę dydaktyczno-wychowawczą nauczycielom. Potrafią „rozbić” całkiem dobrą i zgraną klasę. Jeśli zaś nie są tolerowani, trzymają się z boku, żyją na marginesie, co prowadzi do powstawania konfliktów z prawem.

Bardzo często powtarzają klasę uczniowie, którzy mieli braki w wiadomościach z zakresu jednego przedmiotu. Zmuszeni są do uczenia się ponownie tego, co już umieją. Bezpośrednim następstwem takiego postępowania jest nuda, brak zainteresowania nauką, osłabienie woli ucznia, rozluźnienie dyscypliny.

Jednym z nieprawidłowych zachowań u dzieci jest lęk. Pojawia się wraz z obowiązkiem chodzenia do szkoły. Początkowo lęk może łączyć się z nowym, nieznanym otoczeniem czy nowymi kolegami i koleżankami. Dziecko zżyte z klasą dobrze się w niej czuje, chętnie też się uczy. Jeśli zaś nie zostanie zaakceptowane przez kolegów, może ujawnić się w nim lęk przed nimi, a to prowadzi do lęku przed szkołą. Większy lęk przejawiają dzieci, które boją się otrzymać złą ocenę, boją się gniewu nauczyciela bądź rodziców.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Bardzo często lęk jest przyczyną ucieczek z domu. Zanim do tego dojdzie, dzieci najpierw uciekają się do kłamstw. Częściowo winę za zaistniałą sytuację ponoszą rodzice. Niektórzy mają wobec swych dzieci zbyt wysokie wymagania. Nie liczy się dobro dziecka, lecz niespełnione ambicje. Dziecko zaś, które nie potrafi uzyskać zadowalających wyników w nauce, próbuje w różny sposób ukryć ten fakt. Kłamie lub ucieka z domu. Powodem takiego postępowania jest obawa przed reakcją rodziców na niepowodzenie. Należy zwrócić uwagę na sytuację tego dziecka. Woli niepewność poza domem niż konflikt z rodzicami. Świadczy to o zerwaniu więzi emocjonalnych łączących dziecko z domem rodzinnym. Dziecko, decydując się na taki krok, musi być bardzo zdesperowane.

Powodem wielu ucieczek z domu jest lęk. Również w przypadku wagarów lęk jest przyczyną nadrzędną. Wagary są uwarunkowane niepomyślną sytuacją ucznia w szkole, jego niechęcią do szkoły, nauczycieli i obowiązku uczenia się. Bardzo często uczniowie wagarują z powodu niechęci do szkoły. Uczeń czuje się wyobcowany, nie ma kontaktu z klasą, kolegami. Najczęstszą przyczyną wagarów jest nieprzygotowanie się do lekcji, lęk przed nauczycielem czy też obawa przed sprawdzianem wiadomości na ocenę. Niekiedy uczniowie uciekają z lekcji dla rozrywki. Chcą poznać „świat”. Poza szkołą i domem są wolni. Nikt nie zmusza ich do niczego, nie są ograniczani zakazami lub nakazami.

Zachowania agresywne są jednym z rodzajów zaburzeń w kontaktach społecznych dzieci i młodzieży. Przybierają formę kłótni, bójek, dokuczania, skarżenia, złośliwych plotek i pomówień. Przedmiotem agresji bywają osoby dorosłe: nauczyciel, rodzice, sąsiedzi, a nawet osoby obce. „Agresja może się przejawiać w dokuczliwym zachowaniu się wobec rodziców lub nauczycieli, złośliwym wyśmianiu ich, uderzeniu lub pobiciu nieznanego przechodnia. Bywa też skierowana na inne istoty żywe oraz na przedmioty, przybierając postać znęcania się nad zwierzętami, łamania roślin lub kwiatów, niszczenia czy uszkodzenia przedmiotów stanowiących własność społeczną lub innych osób”.

Objawy agresji w stosunku do ludzi i rzeczy występują bardzo wcześnie. Już małe dzieci w przypadku niespełnienia ich zachcianki przez dorosłych reagują gniewem, gryzą, płaczą, niszczą lub rozbijają.

Niemcy – po Stanach Zjednoczonych – stanowią obecnie kraj o największej liczbie ciężkich aktów przemocy w szkołach. Wypadki w szkołach w Erfurcie w 2002 r. (17 ofiar

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

śmiertelnych), w Winnenden i w Wendlingen w marcu 2009 r. można określić jako morderstwa popełnione w szale. Dochodzą tu jeszcze inne czyny popełnione w amoku, takie jak w 1999 r. w Meissen z jedną ofiarą, w 2002 r. w Freising z czterema ofiarami, w Coburgu w 2003 r. z jedną ofiarą, a także w Emsletten w 2006 r. z jedną ofiarą. W ostatnich latach nie tylko w Niemczech, ale i w innych krajach Europy doszło do tego typu morderstw, np. w Finlandii miały miejsce dwa morderstwa masowe w szkołach. Usiłowań popełnienia tych odrażających czynów było znacznie więcej, a nie zdarzyły się one wskutek wykrycia planów przez uczniów i ich udaremnienia. Znana była w Niemczech analiza morderstw w amoku w szkołach amerykańskich wraz ze wskazaniem, jak ich uniknąć, ale te wyniki badań nie dały się łatwo przenieść do warunków w tym kraju.

Dlatego w Niemczech została przeprowadzona własna szczegółowa analiza wypadków morderstw w amoku w szkołach.

Do niedawna cała literatura przedmiotu pochodziła z USA, gdzie zjawisko ciężkiej przemocy w szkołach nazwano strzelaniną szkolną (*School Shooting*); przyjęto tę nazwę także w Niemczech. W USA w wyniku analizy 12 przypadków strzelaniny szkolnej Mc Gee i De Bernado w 1999 r. opracowali charakterystykę tzw. mściciela klasowego (*classroom avenger*) – osoby, która popełniła morderstwa w amoku z potrzeby zemsty, ale też chęci zdobycia medialnej sławy. W USA w 2003 r. J.R. Meloy i inni zbadali 34 młodocianych masowych morderców, wśród których byli szkolni strzelcy, którzy zamordowali kilka osób podczas napadów rabunkowych bądź konfliktów rodzinnych. Ci szkolni strzelcy często byli ofiarami mobbingu ze strony rówieśników. W 2002 r. M.H. Moore i inni przeprowadzili badania na zlecenie Kongresu, w których stwierdzili m.in. łatwy dostęp do broni palnej jako cechę charakterystyczną tych zdarzeń, ale ponadto wielką przepaść i brak zrozumienia między światem rodziców i nauczycieli a światem młodocianych. W 1999 r. FBI w celu wczesnego rozpoznania sygnałów ostrzegawczych zorganizowało sympozjum z udziałem 160 specjalistów ds. badania przemocy w szkołach. Ustalono tam wiele cech ryzyka oraz przedstawiono metodykę oceny wysokiego stopnia zagrożeń. Najbardziej znaczący dla prewencji tego rodzaju czynów okazał się projekt amerykańskich władz szkolnych i Secret Service (tajnych służb), mających największe doświadczenie we wczesnym rozpoznaniu niebezpiecznych osób i sytuacji. W badaniach 37 sprawców oparto się na materiale źródłowym z akt sądowych, dochodzeniowych i szkolnych, ustaleniach psychologicznych i

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt Kampania edukacyjno-informacyjna „*Ubi crimen, ibi victima*” jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

psychiatrycznych oraz wywiadach z 10 aresztowanymi sprawcami. Czyny były opisane już jako produkt końcowy procesu, który kształtował ich dynamikę działania i zachowania wcześniejsze zarówno w szkole, jak i środowisku. Z przeglądu badań naukowych w USA można wyciągnąć wnioski, że:

- strzelaniny szkolne stanowią niezależną postać przemocy młodocianych, która również w zakresie klasycznych kryminologicznych cech ryzyka różni się od innych aktów przemocy,
- wielu z tych sprawców wykazywało symptomy depresji, aż do próby samobójstwa,
- bezpośrednio przed czynem u wielu sprawców rozpoznawalne było poczucie skrzywdzenia i uraza oraz załamanie stabilizujących czynników w życiu.

Niemieckie badania bazowały na wykorzystaniu akt dochodzeniowych i wyroków za akty przemocy w szkołach w latach 1999-2006. Tylko w jednym przypadku nie doszło do żadnego zabójstwa, gdyż uzbrojony uczeń został rozbrojony przez kolegów. Dwa spośród siedmiu przypadków można sklasyfikować jako szkolne morderstwo w szale, ponieważ oprócz sprawcy zginęły co najmniej trzy inne osoby. W dwóch przypadkach celowo zostali zamordowani nauczycielka i kierownik ośrodka. Pięciu sprawców próbowało po popełnieniu zabójstw również popełnić samobójstwo. Uderzający był fakt, że większość sprawców podczas popełnienia czynów była spokojna i skupiona. Zaprzecza to wątpliwemu stereotypowi sprawcy czynu w amoku jako czynu spontanicznego. Faktycznie mamy tu do czynienia z ewolucyjnym, biologicznie zakotwiczonym sposobem polowania, który cechuje emocjonalny chłód i planowanie. Młodociani sprawcy dokładnie wiedzieli, kiedy chcieli atakować, gdyż wielokrotnie wcześniej zapowiadali swój czyn w środowisku szkolnym. Morderca w amoku zdecydowany zastrzelić nauczyciela nie atakował współuczniów. Również policja może być celem aktu przemocy, jeśli będzie starała się przeszkodzić sprawcy w realizacji założonego celu.

Interesujące, że większość młodocianych przyszłych zabójców w amoku wykazywała wcześniej zainteresowanie bronią palną jako hobby albo była aktywna w związkach strzeleckich. Sześciu spośród siedmiu sprawców było jeszcze uczniami w czasie popełnienia czynu (ich szkoły to: realna, podstawowa, ekonomiczna oraz gimnazjum).

Uczniowie sprawcy doświadczali kryzysu bądź konfliktów w szkole, najczęściej było to powtarzanie klasy, ale też wyrzucenie ze szkoły. Dochodziły ponadto osobiste upokorzenia, np. porzucenie przez dziewczynę. To, że wiele sytuacji kryzysowych młodocianego wiąże się ze szkołą, sprawia, iż staje się ona miejscem zdarzenia.

Jeśli chodzi o czynniki psychiatryczne i psychologiczne, to świadczą o ich wystąpieniu wypowiedzi o samobójstwie, które miały miejsce u sprawców. Prawie $\frac{1}{3}$ z badanej próbki przechodziła przed czynem leczenie psychologiczne albo psychiatryczne. U większości sprawców (85,7%) występowały oznaki narcyzmu w postaci życzenia podziwu czy fantazji o bezgranicznym ich znaczeniu bądź władzy. Potwierdzają to takie wypowiedzi, jak: „wszyscy będą o mnie mówić” albo „zostanę kiedyś politykiem”. Z narcyzmem wiązała się spotęgowana wrażliwość na krytykę, drwiny i odrzucenie. Badania potwierdziły, że z psychologicznego punktu widzenia dynamika narcyzmu przyczyniła się znacznie do genezy aktów przemocy. Osoby narcystyczne czują się w swych fantazjach wielkościowych zagrożone i wtedy występuje u nich podwyższony potencjał agresji. Ta dynamika zwiększa ryzyko agresywności. W nowej psychoanalitycznej literaturze upatruje się ścisłego związku między samobójstwem a narcystycznymi kryzysami. W literaturze przedmiotu częste są wskazania, że wielu sprawców przemocy w szkole było ofiarami pośmiewiska i mobbingu – w przypadkach z badań niemieckich zjawisko to nie wystąpiło (zbyt mała próbka do badań). Sprawców charakteryzowało natomiast dewiacyjne zachowanie przed popełnieniem czynu w postaci powodowania uszkodzeń ciała, kradzieży, rabunku, jazdy bez uprawnienia itp.

Możliwość zadysponowania bronią palną stanowi istotny czynnik ryzyka, gdyż posiadanie broni może zapewnić sprawcy morderstwa w amoku szybką realizację zamiarów. Dlatego też pokazanie w szkole broni przez sprawcę powinno zwrócić uwagę. Także intensywne zajmowanie się bronią i militariami może być wskazówką, że młodociany utożsamia się z bojownikiem. Sprawcy w swej fantazji przyjmują wówczas rolę potężnego mściciela, aby samemu się wywyższyć. Zjawisko to znane jest w literaturze angielskiej jako posiadanie „mentalności wojownika” (*warrior mentality*). Charakterystyczne, że 85,7% badanych sprawców było zafascynowanych innymi mordercami w amoku i idealizowało ich.

Wszyscy sprawcy wykazali zainteresowanie scenami przemocy w mediach, a w 57,1% konkretna scena medialna mogła być inspiracją do czynu. Medialnie przekazywana identyfikacja z fikcyjnymi i realnymi sprawcami przemocy wydaje się być głównym

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

komponentem w rozwoju celowych aktów przemocy i morderstw w amoku w szkołach. W latach 90. naukowcy z dziedziny zachowania FBI wprowadzili pojęcie przecieku (*leakage*) lub wsiąkania (*leaking*) do sytuacji, gdy osoba świadomie bądź nieświadomie wskazuje na uczucia, myśli, fantazje, postawy bądź intencje, które poprzedzają możliwy akt przemocy. W czynach niemieckich sprawców zamiar zemsty, konflikt z osobą docelową czynu, a nawet plan użycia przemocy był wcześniej zakomunikowany. W 85,7% przypadków sporządzono listy osób do zabicia albo zaatakowania. *Leakage* jest zjawiskiem, które może przyczynić się do wczesnego rozpoznania takich czynów. Stąd wypowiedziane groźby, a nawet czyny młodocianego powinny być traktowane poważnie. Zachowanie w internecie odgrywa w niemieckich przypadkach jeszcze drugorzędą rolę – dlatego należy skoncentrować uwagę na środowisku szkolnym i osobistym młodocianych.

Wymienieni na wstępie autorzy, po wzięciu pod uwagę amerykańskich i niemieckich przypadków morderstw w amoku, opracowali w ramach doskonalenia zawodowego „System bezpieczna szkoła” dla zapobiegania takim przypadkom. Ponadto przygotowano „Dynamiczny system analizy ryzyka” (*Dynamische Risikoanalyse System*) – komputerowy instrument oceny ryzyka ekscentrycznie zachowujących się uczniów. Jest to tym ważniejsze, że nie ma monokauzalnego wyjaśnienia tego rodzaju czynów. Planowanie zaś czynów i fantazje przemocy młodocianych prawie zawsze są ujawniane na zewnątrz, a to dzieje się w szkołach i wśród rówieśników. Zjawisko określane jako *leakage* jest szczególnie ważne dla prewencji tych czynów. W tym zakresie czynów występuje duże naśladownictwo. Dlatego celowe jest zachowanie anonimowości sprawców, podawanie niewielu informacji o przebiegu czynów i nieprzedstawianie w mediach żadnych usprawiedliwień czynów, np. że sprawca sam był ofiarą społecznych bądź rodzinnych konfliktów⁴.

Agresywność objawia się różnie. Jest ona cechą charakterystyczną dla jednostek impulsywnych, nieopanowanych, bezczelnych, ale zdarzają się również napady agresywności u jednostek spokojnych, lękliwych, zamkniętych w sobie⁵.

Dziecko zachowuje się agresywnie, gdy bezczelnie odzywa się do nauczyciela, który ocenił jego pracę krytycznie. Przykładem agresywnego zachowania jest pobicie rówieśnika, któremu nie można dorównać, lub z powodu zazdrości o jego osiągnięcia. Dzieci są

⁴ J. Hoffmann, K. Roshdi, F. Roberts, Zielgerichtete Schwere Gewalt und Amok an Schulen, Kriminalistik 2009, vol. 4, s. 196-204.

⁵ A. Makowski, Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja, Warszawa 1994, s. 59.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

agresywne, gdy ktoś je oszukał lub zachował się wobec nich niesprawiedliwie. Powodem agresji może również być nieumiejętność czy też niemoc w odrabianiu zadanej lekcji. W sytuacji, gdy dziecko jest bite lub karane za coś, czego nie zrobiło, przejawia zachowanie agresywne. Modelem zachowania agresywnego dzieci jest także samo zachowanie się matki, ojca, sąsiadów. Wzorem takiego zachowania się są również koledzy, z którymi dziecko ma kontakty w szkole, na podwórku czy ulicy.

Jedną z przyczyn agresywnego zachowania się dzieci są frustracje wywołujące wystąpienie krzywdy, emocji gniewu, wrogość, zdenerwowanie. Powstają one wskutek odebrania dziecku atrakcyjnej zabawki, przeszkadzania mu w zabawie, przewisk kolegów, nieprawidłowej oceny, przykrych wydarzeń losowych, niepowodzeń doznanych w działaniu, stosowaniu surowych kar fizycznych”⁶.

Uczniowie zachowujący się agresywnie sprawiają wiele kłopotów swoim wychowawcom i nauczycielom. Przeszkadzają rówieśnikom w zdobywaniu wiedzy. Rozpraszają klasę, burzą jednostkę lekcyjną, uniemożliwiają prawidłowe prowadzenie zajęć. Nauczyciel, zamiast uczyć, musi uspokajać agresywnie zachowującego się ucznia. „Dzieci agresywne sprawiają poważne trudności wychowawcze, gdyż ich zachowanie się cechuje brak zdyscyplinowania powodujący naruszenie regulaminu szkolnego oraz różnych norm współżycia społecznego w grupie, powodując powstawanie w niej różnych konfliktów i antagonizmów”⁷.

Nowym zjawiskiem na terenie szkoły jest gwałtownie nasilająca się przemoc.

Przemoc jest zjawiskiem, którego nie da się tylko sprowadzić do instynktu agresji. Jest ona zdeterminowana społecznie i przyswajana w toku międzyludzkich interakcji. Przejawiając się w zewnętrznym zachowaniu, jest ona właściwością danego osobnika podlegającą obserwacji. Przemoc można określić jako ukierunkowane, bezpośrednio fizyczne, psychiczne i społeczne szkodzenie, którego bezprawność podlega ocenie społecznej stosownie do cech sprawcy, ofiary i społecznych instancji kontroli.

⁶ Z. Skorny, Psychologia..., s. 181.

⁷ Tamże, s. 180.

W przypadku państwa stosowanie przemocy jest usprawiedliwiane czterema przesłankami:

1. przemoc musi być środkiem ostatecznym (*ultima ratio*), gdy wszelkie inne środki stosowane w celu zachowania spokoju zawiodły;
2. zastosowanie przemocy przez państwo musi być uzasadnione przepisami prawa;
3. zastosowana przemoc musi być proporcjonalna do zagrożenia;
4. państwo nie powinno akceptować ani tolerować prywatnej przemocy.

W sytuacji szkoły oznacza to, że nie powinna ona tolerować przemocy uczniów i nauczycieli. Powinna natomiast rozstrzygać wszelkie konflikty w sposób ugodowy, opierając się na demokratycznym stylu wychowania⁸.

Fizyczna przemoc w obrębie szkoły może być stosowana zarówno przez uczniów, jak i nauczycieli. Najpoważniejsze problemy w skali społecznej stwarzają zjawiska przemocy uczniów w stosunku do nauczycieli, przemocy uczniów w stosunku do innych uczniów oraz przemocy uczniów w stosunku do cudzego mienia.

W Stanach Zjednoczonych fizyczne ataki na nauczycieli, począwszy od 1955 r., stale się nasilają. W publicznych szkołach dużych miast każdego roku około 10% nauczycieli szkół średnich ulega napadom z pobiciem. 12% nauczycieli szkół publicznych w USA, w tym aż 28% nauczycieli szkół w dużych miastach, stwierdziło, że z obawy o swoje bezpieczeństwo zwlekało z upomnieniem i karceniem uczniów zachowujących się niewłaściwie. 76% nauczycieli szkół średnich w dużych miastach stwierdziło, że w ostatnich kilku miesiącach uczniowie obrzucali ich obelżywymi słowami i obrażali obscenicznymi gestami, a 36% nauczycieli podało, że kierowano do nich bezpośrednie groźby⁹.

Również w Japonii liczba przypadków fizycznych ataków na nauczycieli rośnie.

⁸ H.J. Schneider, Przemoc w szkole, *Zdrowie Psychiczne* 1992, nr 1-2, s. 7 i n.

⁹ G.D. Gottfredson, D.C. Gottfredson, *Victimization in Schools*, New York–London 1985. Zob. też: M. Akiba, G.K. LeTendre, B. Goesling, Student victimization: National and school system effects on school violence in 37 nations, *American Educational Research Journal* 2002, vol. 39, s. 4; J. Devine, *Maximum Security: The Culture of Violence in Inner-City Schools*, Chicago, IL, 1996; J.F. DeVoe, S.A. Ruddy, A.K. Miller, M. Planty, K. Peter, P. Kaufman, T.D. Snyder, D.T. Duhart, M.R. Rand, *Indicators of School Crime and Safety: 2002*, Washington, D.C., 2002; D.C. Gottfredson, *Schools and Delinquency*, Cambridge 2001; R. Lawrence, *School Crime and Juvenile Justice*, New York, NY, 1998; D. Olweus, *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*, Oxford 1996; P.K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, P. Slee, R.F. Catalano, *The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective*, New York, NY, 1999.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Ten rodzaj przemocy próbowano wyjaśnić teorią nacisku oraz teorią różnych szans dostępu do nauki. Dla dzieci z niższych warstw społecznych szkoła jest źródłem frustracji, rozczarowania i zniechęcenia. Szkoła zbyt wiele wymaga od uczniów w stosunku do ich możliwości, otrzymują oni niskie noty, często powtarzają tę samą klasę, zmieniają szkołę. Nauczyciele selekcionują i stygmatyzują dzieci z warstw niższych, przypisując im niższy poziom wydajności i cechy kryminogenne. Zgodnie z teoriami nacisku oraz różnych szans dostępu do nauki przemoc i przestępczość w szkole powstają wskutek charakteru systemu szkolnego.

Wymienione teorie spotykają się z krytyką. Niepowodzenie w szkole nie wynika z procesów selekcji ani stygmatyzacji, a charakter szkolnictwa i ideologia wydajności nie są przyczynami przemocy w szkole – twierdzi wielu autorów. Gdyby tak było, wszystkie dzieci z warstw niższych musiałyby być skłonne do przemocy, a tak nie jest. Wszyscy, którzy opuścili szkołę przed czasem, musieliby potem pozbyć się swoich skłonności do przemocy, ich frustracje bowiem – według teorii nacisku – powinny ulec zmniejszeniu. Badania empiryczne wskazują jednak, że zachodzi proces odwrotny, przejawiający się w tym, że ci, którzy przedwcześnie opuścili szkołę, częściej potem stawali się przestępcami.

Przemoc w szkole można raczej wyjaśnić, odwołując się do kilku teorii średniego zasięgu, a zwłaszcza do teorii społecznej dezorganizacji. Stwierdzono, że przemoc powstaje wtedy, gdy rozpadają się wspólnoty i więzi międzyludzkie. W społecznie zdeorganizowanych okręgach wielkich miast często rozwija się specyficzna subkultura przemocy, w której powstają sprzyjające jej wzorce i style zachowań ułatwiające przyswajanie brutalnego zachowania. W ośrodkach tych szkoła jako instytucja jest odrzucana, a dzieci nie są przygotowywane do pójścia do szkoły i poddawania się dyscyplinie pracy umysłowej¹⁰.

Przemoc w szkole, przybierająca postać przemocy uczniów w stosunku do innych uczniów, występuje w różnych formach. W szkołach publicznych dużych miast w USA połowa uczniów staje się ofiarami fizycznych ataków swoich kolegów, a około $\frac{1}{3}$ ofiarami rabunków. Prawie $\frac{1}{4}$ napadów rabunkowych i uszkodzeń ciała została popełniona przez grupy składające się z 3 i więcej sprawców. Rabunek polegał najczęściej na zabraniu kieszonkowego, biletu autobusowego, części odzieży. Najwięcej przypadków przemocy

¹⁰ H.J. Schneider, *Przemoc...*, s. 12 i n.

dokonuje się w szkołach wielkomiejskich o dużym odsetku uczniów z rodzin ubogich oraz afroamerykańskich.

Szwedzki badacz S.D. Olweus w badaniach nad młodocianymi, prowadzonych w aspekcie przemocy występującej w ich relacjach koleżeńskich, wyodrębnił w nich trzy grupy osób. Pierwsza z nich, licząca około 5% badanej populacji (cała populacja 1000 osób), to osoby, które gnębią innych uczniów. Są fizycznie sprawne i silne, odznaczają się dużym poziomem agresji. Są pewne siebie, cieszą się pewną popularnością wśród innych uczniów, zwłaszcza uczennic. Druga grupa, licząca również około 5%, obejmuje tzw. kozły ofiarne. Są nimi uczniowie, którzy są stale przedmiotem drwin i kpin. Uczniowie z pierwszej grupy wybierają spośród nich ofiarę swojej przemocy. W zakresie cech osobowości uczniowie z drugiej grupy odznaczali się nerwowością, niepewnością siebie i trwożliwością. Wśród rówieśników mieli niski status, zwłaszcza wśród dziewcząt. Trzecią grupę, czyli przeważającą większość (90%), tworzyli nieagresywni młodzi ludzie, cieszący się na ogół wyżej niż przeciętną i przeciętną popularnością i uznaniem wśród rówieśników¹¹.

Przemoc stosowana przez uczniów wobec innych uczniów jest obecnie w Polsce poważnym problemem w funkcjonowaniu szkoły. Zjawisko to jest określane, podobnie jak w wojsku, mianem fali. W latach 90. XX w. pojawiły się liczne prace z zakresu problematyki występowania przemocy w szkole (m.in. K. Konarzewski¹², M. Dąbrowska-Bąk¹³, J. Pospiszyl¹⁴, J. Jundziłł¹⁵, A. Okołowska¹⁶, J. Tatarowicz¹⁷, R. Hermaszczuk¹⁸, Z. Kwieciński¹⁹). Jak podaje K. Dymek-Balcerek, o ile w 1985 r. około 50% uczniów doświadczyło aktów przemocy (jako sprawca, ofiara lub obserwator), o tyle w 1994 r. odsetek takich uczniów wzrósł do 70²⁰. Niemal wszyscy uczniowie starszych klas podstawowych

¹¹ D. Olweus, *Aggression in the Schools*, New York 1978.

¹² K. Konarzewski, *Przymus w szkole*, *Psychologia Wychowawcza* 1994, nr 2.

¹³ M. Dąbrowska-Bąk, *Przemoc w szkole*, Poznań 1995.

¹⁴ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.

¹⁵ J. Jundziłł, *Dziecko – ofiara przemocy*, Warszawa 1993.

¹⁶ A. Okołowska, *Przemoc w szkole*, *Sukces* 1999, nr 9.

¹⁷ J. Tatarowicz, *Przemoc w szkole*, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 1995, nr 4.

¹⁸ R. Hermaszczuk, *Przemoc w internatach. O zjawisku kotów*, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 1994, nr 7.

¹⁹ Z. Kwieciński, *Sytuacja anomii społecznej jako blokada rozwoju młodzieży ku orientacji etycznej. Ku pedagogii pogranicza* (w:) Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), *Ku pedagogii pogranicza*, Toruń 1990.

²⁰ K. Dymek-Balcerek, *Przemoc w szkole – między lękiem a nadzieją* (w:) K. Dymek-Balcerek (red.), *Patologie zachowań społecznych. Rzeczywistość przełomu wieków XX i XXI. Rodzina dysfunkcyjna, przemoc*, Radom 2000.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

(czyli do niedawna gimnazjów) i szkół ponadpodstawowych z takim zjawiskiem się zetknęli lub o nim słyszeli. Z wielu prac tych wynika, że zjawisko przemocy w szkołach się nasila.

Przemoc przybiera różnorakie formy: od wyłudzenia kanapek, pieniędzy, cennych przedmiotów, zabierania czy niszczenia ubrań przez psychiczne i fizyczne znęcanie się do pobic i zgwałceń na nieletnich dziewczętach. Wiele ze stosowanych form znęcania się uczniów nad uczniami ma swoiste nazwy w uczniowskim żargonie, np. „szukanie szuwarka” to zanurzanie głowy w toalecie, spuszczenie wody i opuszczenie na głowę deski klozetowej, „dzięcioł” to uderzenie nosem w drzwi lub parapet, na których zawieszono ofiarę. Jak wynika z analizy badań prowadzonych przez różnych autorów, najczęściej w szkole występuje agresja słowna (87%) i znęcanie się fizyczne uczniów nad innymi uczniami (55%). Znęcanie się przybiera coraz bardziej wyszukane i upokarzające formy.

Najwięcej agresji fizycznej jest w szkołach zawodowych, zwłaszcza w tych, w których przeważają chłopcy. Więcej przemocy jest w szkołach znajdujących się w dużych miastach. Napastnicy to z reguły uczniowie starszych klas szkół podstawowych, obecnie także gimnazjów, a ofiarami są młodsze dzieci. Do aktów przemocy dochodzi najczęściej na boisku, przy wyjściu ze szkoły, w toalecie, w szatni, gdy nie ma zbyt wielu świadków. W wielu szkołach toczy się „drugie życie” – namiastka alternatywnego społeczeństwa. Te nieformalne struktury tworzące się w szkole są, według I. Obuchowskiej z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, skutkiem naruszenia poczucia wartości ucznia.

Przemoc występuje także w internatach. Jak wynika z badań ankietowych prowadzonych w jednym z internatów na Kielecczyźnie, aż $\frac{2}{3}$ badanych uczniów aprobowało zjawisko „fali” („kociarstwa”), choć zaznaczali jednocześnie, że z wykluczeniem użycia siły i znęcania się fizycznego. Dopuszczali oni jednak takie formy przemocy, jak np. zmuszanie do robienia pompek za okazane nieposłuszeństwo. Jak wykazały wyniki tej ankiety, przyczyną takiego stanu rzeczy są niedostatki pracy opiekuńczo-wychowawczej w danej placówce, m.in. brak opieki nad najmłodszymi wychowankami, nieumiejętne organizowanie czasu wolnego. Jednocześnie źródła takich zachowań uczniów tkwią głębiej – we wzorcach, z jakimi spotykają się w codziennym życiu – w dysfunkcjonalności wielu rodzin, oddziaływaniu mediów (szczególnie telewizji). Niejednokrotnie postępowanie nauczyciela jest wzorcem negatywnym, wywołującym w uczniu agresję i prowadzącym do agresywnych zachowań.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Badanie dotyczące zachowań agresywnych w szkole przeprowadzono w 2014 r. w 185 szkołach i objęło ono:

- 10 993 uczniów z 555 klas,
- 528 wychowawców badanych klas,
- 242 pedagogów i psychologów szkolnych,
- 4092 pozostałych nauczycieli oraz dyrektorów.

Wyniki badania pokazują, że większość uczniów w polskich szkołach, przynajmniej od czasu do czasu, doświadcza szeroko rozumianych agresywnych zachowań ze strony kolegów i koleżanek, przy czym częściej są to działania w sferze słownej i relacyjnej niż agresja fizyczna. Najwyższe natężenie takich zachowań notujemy dla klas IV–VI szkół podstawowych, niższe dla gimnazjów i znacznie niższe dla szkół ponadpodstawowych, w szczególności liceów.

Około połowy uczniów szkół podstawowych (klasy IV–VI) i gimnazjów i co trzeci uczeń szkoły ponadgimnazjalnej doświadczył w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie różnych form agresji relacyjnej.

Mniejsze problemy z agresją i przemocą są w klasach, w których uczniowie lepiej znają prawa i zakazy szkolne, a nauczyciele i dyrekcja omawiają je jasno i szczegółowo. Również tam, gdzie uczniowie deklarują wyższą akceptację dla obowiązujących ich zasad i wyżej oceniają sprawiedliwość nauczycieli, przemoc nie jest tak istotnym problemem²¹.

W opinii specjalistów ogromnym problemem polskiej szkoły jest brak przygotowania nauczycieli do radzenia sobie z problemami wychowawczymi, w szczególności związanymi z agresją i przemocą szkolną. Dotyczy to zarówno wiedzy na temat źródeł agresji, rozpoznawania i diagnozowania sytuacji przemocy, reagowania na nią, pracy z ofiarami i sprawcami, jak i profilaktyki problemu. Do takich działań nie przygotowują nauczycieli ani studia, ani programy doskonalenia – oceniane jako zbyt teoretyczne i zbyt krótkie. W rezultacie nauczyciele nierzadko zmuszeni są działać intuicyjnie, często nie mając wiedzy o konsekwencjach i skuteczności wykorzystywanych metod reagowania oraz profilaktyki przemocy. Tymczasem mimo obecności pedagogów i psychologów w wielu szkołach, to jednak nauczyciele pozostają pierwszymi osobami, które mogą zareagować na niewłaściwe sytuacje i to ich zachowanie i podejście do uczniów ma kluczowe znaczenie dla możliwości

²¹ J. Przewłocka, Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach. Raport z badań, Warszawa 2015.

powstrzymania agresywnych zachowań. Specjaliści podkreślają, że reakcje muszą być przemyślane i oparte na długofalowym planie działania. Nie do przecenienia jest rola profilaktyki, dostrzeganie wczesnych sygnałów problemów i reagowanie, zanim dojdzie do trudnych sytuacji.

Dlatego tak ważne jest pozyskiwanie przez nauczycieli rzetelnej wiedzy pedagogicznej i psychologicznej związanej z problemami agresji oraz nabywanie umiejętności, które mogą być przydatne w praktyce szkolnej. Szkolenia i warsztaty powinny obejmować szeroki zakres tematów, w tym pogłębione kwestie sposobów pomocy, interwencji, sposobu rozmowy i pracy z dzieckiem. Konieczne są też szkolenia dotyczące szerszej tematyki: umiejętności rozwiązywania problemów wychowawczych oraz kierowania klasą i szerzej: relacji nauczyciel-uczeń.

Paradoksalnie, mimo opinii na temat deficytów wiedzy w tym zakresie, jednocześnie można usłyszeć głosy nauczycielskie o zbyt dużej liczbie szkoleń dotyczących przemocy i agresji, w których muszą oni uczestniczyć, co może wskazywać na niedopasowanie oferty do potrzeb.

Nauczyciele nie czują się w pełni przygotowani do radzenia sobie z problemami przemocy i agresji w szkole – tylko co piąty uznał, że jego wiedza i umiejętności związane z tematem przemocy i agresji rówieśniczej są całkowicie wystarczające, nieco ponad $\frac{2}{3}$ określiła je jako raczej wystarczające, a co dziesiąty jako niewystarczające. Podobnie kompetencje nauczycieli oceniają pedagodzy – 22% uznało je za całkowicie wystarczające, 69% – raczej wystarczające (nieco lepszą ocenę nauczycielom wystawili dyrektorzy). Nieco wyżej swoje kompetencje oceniają nauczyciele starsi, z dłuższym stażem. O poważnym problemie młodych nauczycieli, którzy dopiero zaczynają uczyć, świadczą odpowiedzi na pytanie dotyczące poczucia własnego przygotowania w przeszłości – na początku kariery. Tu już ponad połowa nauczycieli odpowiada, że posiadane wówczas wiedza i umiejętności były niewystarczające, a zaledwie 7% uznało je za całkowicie wystarczające.

Coraz częściej problemem polskich szkół są niewłaściwe zachowania uczniów wobec nauczycieli, w tym zachowania agresywne. Według deklaracji badanych w ciągu miesiąca poprzedzającego badanie połowa nauczycieli doświadczyła tego rodzaju zachowań, takich jak ignorowanie lub odmawianie wykonywania poleceń przez ucznia. Jedynie w liceum problem ten jest mniejszy.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Kolejne dwa problemy, wskazywane przez $\frac{1}{3}$ badanych (każdy), to niegrzeczne komentowanie działań nauczyciela lub używanie wulgarnych słów w jego obecności. Te zachowania są rzadsze w liceum, natomiast problem wulgaryzmów dotyczy przede wszystkim techników i szkół zawodowych. Co piąty nauczyciel skarży się na uczniów podnoszących na niego głos, a co dwudziesty na wyzywanie nauczyciela lub zwracanie się do niego w obraźliwy sposób. Bardzo rzadko (na granicy błędu statystycznego) raportowano takie zachowania, jak: zastraszanie, groźby, agresja elektroniczna czy fizyczna. Niewłaściwe zachowania uczniów częściej zgłaszane są przez nauczycieli młodszych, z krótszym stażem.

Duża część pedagogów i dyrektorów jest świadoma tych problemów, a z odpowiedzi tych grup wyłania się identyczny ranking najważniejszych problemów. Jednocześnie wyniki badania dobitnie pokazują, że nie doceniają oni skali problemu i nie są świadomi faktu, że przypadki każdego z czterech najczęstszych wymienionych zachowań zdarzają się niemal w każdej szkole. W szczególności dotyczy to dyrektorów, z których część deklarowała brak problemów w szkole – wbrew deklaracjom pracujących w niej nauczycieli²².

Przemoc jest również nierzadko stosowana przez nauczycieli wobec uczniów. Większość uczniów była jej świadkami, a ponad połowa przemocy takiej doświadczyła. Formy tej przemocy są różne – od rzucania przedmiotami (np. zeszytami), szarpania, ciągnięcia za ucho, zmuszania ucznia do klęczenia, po bicie rękami i przedmiotami (np. linijką). Przemoc często dotyczy sfery psychicznej i przejawia się poprzez krzyk, ośmieszanie, wyzywanie, złośliwe komentowanie z nadużywaniem posiadanej wiedzy o życiu prywatnym dziecka, nadmierne porównywanie wyników poszczególnych uczniów między sobą. Agresja przejawiana przez uczniów powoduje brutalizację kontaktów nauczyciela z uczniami. Przemoc fizyczna nauczycieli wobec uczniów stała się faktem w blisko 70% szkół. Na liście form przemocy spotykanych w szkole występują także kary fizyczne stosowane przez nauczycieli (15%).

Do czynników sprzyjających stosowaniu przemocy w szkole zalicza się:

²² A. Nowakowska, J. Przewłocka, Bezpieczeństwo w szkole, klimat szkoły, klimat klasy – raport z eksploracyjnego badania jakościowego, Warszawa 2015. Por. także: A. Komendant-Brodowska, Agresja i przemoc szkolna. Raport o stanie badań, Warszawa 2014; A. Komendant-Brodowska, A. Baczek-Dombi, A. Giza-Poleszczuk, Kto następny? Czynniki ryzyka zostania ofiarą przemocy szkolnej. Raport z badań, www.szkolabezprzemocy.pl: Szkoła bez przemocy, 2011; M. Kulesza, Klimat szkoły a zachowania agresywne i przemocowe uczniów, Łódź 2011; T. Pilch, Polityka oświatowa państwa. Zadania i ułomności (w:) M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska (red.), Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka, Warszawa 2008.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

- rozprzestrzenione w społeczeństwie poglądy, iż jest rzeczą korzystną dla chłopców, jeżeli biorą oni udział w bójkach na pięści;
- rodzinę, w której obserwuje się skłonności do przemocy, uczuciowej wrogości bądź obojętności rodziców wobec dzieci;
- szkołę, w której panuje klimat sprzyjający rozwijaniu skłonności do stosowania przemocy, np. brak zgody wśród nauczycieli co do przyjętych norm i zasad dotyczących wymagań wobec uczniów;
- niewłaściwe style interakcji między nauczycielami a uczniami oraz brak demokratycznych zasad rozstrzygania istotnych dla uczniów kwestii na terenie klasy szkolnej.

Postać przemocy szkolnej w formie przemocy uczniów w stosunku do cudzego mienia jest dość szeroko rozpowszechniona. Wśród 84 000 szkół USA każdego roku 10% zgłasza włamanie, ponad 12% kradzież mienia szkolnego, ponad 28% zniszczenia mienia szkoły, 4,5% podpalenia, a ponad 1% – groźby podłożenia bomby, których sprawcami są uczniowie. Ta postać przemocy przejawia się również w formie wandalizmu. W badaniach prowadzonych w Niemczech na uczniach z klas VII-IX stwierdzono, że 11,6% z nich zdemontowało różne urządzenia w budynku szkolnym, a 10,4% umyślnie zniszczyło rzeczy należące do innych uczniów. W innych badaniach wykazano, że tylko 13% badanych nie dokonało w jakikolwiek sposób uszkodzeń w najbliższym otoczeniu własnej szkoły. Przynajmniej drobnych uszkodzeń dokonało 85% uczniów, większych zaś 55%.

Chociaż szkoły z wysoką przestępczością mogą również być organizacyjnie, społecznie i edukacyjnie dysfunkcjonalne, nie musi to znaczyć, że działalność szkolna jest bezpośrednim powodem przestępczości uczniowskiej. Wiele zróżnicowanych elementów może uprawdopodobniać tę tezę. Klimat na przykład może być inaczej postrzegany przez uczniów i inaczej przez nauczycieli. W szkołach, w których klimat postrzegany był przez nauczycieli jako dobry, uczniowie oceniali go dokładnie na odwrót. Zjawisko to dodatkowo komplikuje fakt, że jak dotychczas badania tego typu zawsze lekcewały możliwe różnice pomiędzy klasami w tej samej szkole²³.

²³ A. Bałandynowicz, Przemoc a organizacyjne, społeczne i edukacyjne funkcje szkoły, Przegląd Policyjny 2005, nr 4, s. 21.

Przyczyny wandalizmu szkolnego wyjaśnia wiele teorii. Twierdzi się, że wandalizm stanowi przejaw rozrywki młodych ludzi, jest częścią zachowań o charakterze zabawy. Można go również traktować jako przemyślane działanie protestacyjne przeciwko doznanej krzywdzie – rzeczywistej lub rzekomej. Wandalizm jest również wyjaśniany jako przejaw niepewności młodzieży związanej z tzw. młodzieżowym kryzysem tożsamości, w okresie gdy młodzież usiłuje przejść do społeczności dorosłych: osiągnąć niezależność.

Teoria interakcji grupowej uznaje jako ważną determinantę wandalizmu nacisk grupy rówieśników. Uznaje ona często akty wandalizmu za nieopatrne bądź przypadkowe wybryki grupowej interakcji, w których można wyodrębnić pięć składników: skłonność do zachowań tego rodzaju występuje często, gdy młodzież się nudzi; młody człowiek proponuje popełnienie aktu wandalizmu, aby podnieść swoją pozycję i prestiż w grupie; inicjatorzy przekonują siebie i całą grupę, a większość uznaje za ważne, aby dostosować się do oczekiwań rówieśników (nikt nie chce być uznany za tchórza); jednostka częściowo zatracą swoją tożsamość – jej uczucia obawy, winy i odpowiedzialności ulegają zmniejszeniu; ich miejsce zastępuje solidarność z grupą, anonimowość i poczucie bezpieczeństwa w grupie.

Teoria kształtowania przestrzeni, podkreślająca aspekty sytuacyjne wandalizmu, ma solidne podstawy empiryczne. Zaniedbana szkoła, zły stan budynku, niewygodne pomieszczenia klasowe i monotonna architektura stanowią zachętę do czynów wandalizmu. Zgodnie z tą teorią, szkoły szczególnie wtedy stają się obiektem wandalizmu, gdy uczniowie nie mogą się z nimi identyfikować, gdy jest ona odbierana przez nich jako obca, a przynależność do niej nie budzi uczucia dumy ani nawet zadowolenia.

W ramach całokształtu środków mających na celu usunięcie przemocy w szkole możemy wyróżnić działania prewencyjne i interwencję korekcyjną. W przypadku działań prewencyjnych najważniejsze zadanie polega na polepszeniu kontaktów międzyludzkich pomiędzy nauczycielami, uczniami i rodzicami. Uczniowie i rodzice powinni być – na tyle, na ile jest to możliwe – włączeni do współdziałania, współodpowiedzialności i kształtowania życia szkoły²⁴.

Rozwijaniu pozytywnych interakcji międzyludzkich na terenie szkoły służą takie środki, jak: uczestnictwo w szkolnych organizacjach, np. chórze, orkiestry szkolnej, kluby

²⁴ K. Hernik, K. Malinowska, Jak skutecznie współpracować i komunikować się z rodzicami i społecznością lokalną. Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów, Warszawa 2015; por. także J. Pyżalski, D. Merez (red.), Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli, Kraków 2010.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

sportowym; rezygnacja z tworzenia dużych liczebnie klas szkolnych, tłumiących poczucie wspólnoty i znoszących nieformalną kontrolę społeczną; akceptacja przez nauczycieli społecznych norm i reguł odnoszących się do wydajności, ocen i odpowiedzi; położenie nacisku na osobowość nauczyciela jako wzorca i partnera do dyskusji z uczniami; konstruktywne podejście do konfliktów, połączone z demokratycznym stylem ich rozwiązywania; wzmocnienie poczucia wspólnoty poprzez współzawodnictwo w zawodach sportowych.

W razie zaistnienia poważniejszych przypadków przemocy, z którymi szkoła nie może sobie poradzić, mogą mieć zastosowanie środki prawnokarne, co powinno jednak być ostatecznością. Odwołanie się do organów wymiaru sprawiedliwości należy ograniczyć do sytuacji wyjątkowych, gdy środki dyscyplinarne będące w gestii szkoły, takie jak nagana bądź czasowe zawieszenie w pracach ucznia, są działaniami zbyt słabymi.

Sankcje wobec uczniów stosujących przemoc powinny polegać nie tyle na ich karaniu, ile na zobligowaniu ich do naprawienia wyrządzonych szkód, materialnych i niematerialnych. Chodzi w tym przypadku nie tylko o finansowe odszkodowanie i słowa przeproszenia. Odszkodowanie powinno być twórczym procesem, świadczeniem osobistym i społecznym, które wymaga od sprawcy niełatwego zadania przyznania się i wyrażenia żalu przy jednoczesnym przejściu odpowiedzialności za swój czyn wobec ofiary. W rozwiązywaniu konfliktów i stosowaniu sankcji w szkole powinni aktywnie uczestniczyć uczniowie. Spowoduje to większą akceptację nałożonych kar oraz rozwinięcie świadomości potrzeby przestrzegania norm i konieczności zadośćuczynienia.

Stosowanie kar jest wyrazem bezsilności pedagogicznej. Nauczyciele uciekają się do bicia, ponieważ chcą utrzymać dyscyplinę w szkole. Takie zachowanie wywołuje sprzężenie zwrotne, gdyż agresja budzi agresję.

Dzieci niedostosowane społecznie cechuje aspołeczność. Ich działalność „sprowadza się do kłamstwa, kradzieży, niechęci do nauki i pracy, agresywności, wagarowania, ucieczek i z tym związanych przypadków zaniedbania estetycznego, zwłaszcza w zakresie higieny osobistej, lenistwa, arogancji względem rodziców i rodzeństwa oraz ulegania nałogom (palenie papierosów, picie alkoholu, doznania seksualne, rzadziej zażywanie środków narkotyzujących)”²⁵.

²⁵ A. Makowski, *Niedostosowanie społeczne...*, s. 53.

Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

3. Regulacje prawne i najczęściej popełniane przestępstwa

Na podstawie art. 1 ustawy z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, system oświaty zapewnia w szczególności:

- wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny,
- utrzymywanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach,
- opiekę dzieciom i młodzieży osieroconym, pozbawionym całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej, a także uczniom pozbawionym całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej, a także uczniom pozostającym w trudnej sytuacji materialnej i życiowej²⁶.

Szkoła to miejsce kształtowania osobowości młodego człowieka. Według teorii sformułowanej przez Zdzisława Spisza stanowi ona obszar przygotowawczy do życia zarówno w sferze twórczości jak i sposobach aktywności. To czego młody człowiek nauczy się w szkole, czego doświadczy, ma fundamentalny wpływ na jego dalsze już dorosłe życie oraz kształtuje sposób postrzegania świata. Wartości wpojone w trakcie edukacji leżą u podstaw przyszłego działania dorosłego człowieka przejawiającego się w tym jak traktuje drugiego człowieka w relacjach interpersonalnych, jak postrzega dobro i zło. Wśród definicji słownikowych odnoszących się do pojęcia szkoły, bardzo ciekawe ujęcie zostało przedstawione w Nowym słowniku etymologicznym języka polskiego – „Szkoła, w znaczeniu wywiedzionym z greckiego rodowodu to zorganizowany sposób spędzania czasu; wyraz *schole*, oznaczał pierwotnie czas wolny, a potem zabawianie się dysputą w czasie wolnym”.

Jedną z najwybitniejszych postaci polskiej pedagogiki profesor Wincenty Okoń opisał szkołę jako: „(...) instytucję oświatowo- wychowawczą zajmującą się kształceniem i wychowaniem (...), stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów i zadań oraz kompetencji oświatowo-wychowawczych i programów”. Opierając się na jego poglądach Beata Adrjan ukazała trzy rodzaje perspektyw: organizacyjną, socjologiczną oraz ideologii edukacyjnych, przez pryzmat których możemy postrzegać omawianą instytucję:

²⁶ Dz.U. 2021 poz. 1915.

- „(...) z perspektywy organizacyjnej: szkołę można przyrównać do instytucji, która rządzi się własnymi prawami i regułami, wytwarza wspólny produkt oraz dotyczy ludzi połączonych więzami instytucjonalnymi;
- (...) perspektywę socjologiczną edukacji, sposób, w jaki rozumie się zależność między szkołą a społeczeństwem;
- (...) widzenie szkoły w perspektywie ideologii edukacyjnych, które determinują kształt i obraz szkoły funkcjonującej w danym państwie.”

Jednym z fundamentalnych zadań szkoły jest zapewnienie uczniom bezpieczeństwa. Jest ono potrzebne do właściwego rozwoju młodej osoby, a sytuacje mu zagrażające mogą odbić piętno na całym jej przyszłym życiu.

Do największych zagrożeń, których wystąpienie pośrednio lub też bezpośrednio wpływa na prawidłowe funkcjonowanie całego środowiska szkolnego, należy przestępczość nieletnich²⁷.

Termin „przestępczości nieletnich” jest pojęciem prawnym i kryminologicznym powszechnie stosowanym na całym świecie. Nie jest jednak jednoznaczny. Wynika to z różnych kryteriów określania podstawowych cech tego pojęcia, tzn. granicy wieku osoby, którą określa się jako „nieletnią” oraz katalogu czynów i zachowań uznawanych za przestępstwo. Między poszczególnymi krajami zachodzą różnice tak w określaniu rozpiętości wieku (dolnej i górnej granicy), jak i rejestru czynów uznanych za karalne w tym okresie życia²⁸.

Należy też pamiętać, iż przestępczość nieletnich to specyficzny typ zachowań ludzi młodych. Działania młodzieży, które podlegają głównie kontroli ze strony państwa zazwyczaj, obejmują zachowania uznawane za przestępstwa czy też wykroczenia, również inne rodzaje które są dokonywane poprzez osoby dorosłe i nie podlegają kryminalizacji przykładem jest alkoholizowanie się oraz ucieczka z domu.

Kontynuowanie „kariery przestępczej” w dorosłym życiu jest zazwyczaj wynikiem nieprawidłowej socjalizacji w szkole, rodzinie, środowisku lokalnym. Najważniejszym

²⁷ Nieletni w myśl ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018 poz. 969 z późn. zm.), to osoba która: ukończyła lat 13 a nie ukończyła lat 17 – w sprawach o czyn karalny; nie ukończyła lat 17 – w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji; nie ukończyła lat 21 – w zakresie wykonania i środków wychowawczych i poprawczych.

²⁸ B. Hołyst, *Przestępczość nieletnich*, (w:) *Encyklopedia pedagogiczna*, (red.). W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 642.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

zadaniem kryminologii jest badanie przyczyn długotrwałej przestępczości i wskazanie, jakie są możliwości jej zapobiegania. Trudność polega na tym, gdyż często nie wiadomo co powoduje, że jedna osoba nadal popełnia przestępstwa, a natomiast inna, która wychowuje się w znacznie podobnych warunkach, tych czynów w ogóle nie dokonuje. Wyniki badań pozwalają wyłącznie na stwierdzenie, iż występowanie pewnego rodzaju elementów znacznie częściej sprzyja dokonywaniu przestępczości.

Przestępczość nieletnich definiowana w kryminologii jako patologia to ważny oraz bardzo trudny problem społeczny. Pojęciu nieletniego nadano zatem znane wcześniej tylko w piśmiennictwie kryminologicznym znaczenie „nieletni nieprzystosowany społecznie”. Dowodzi to odejścia od tradycyjnego ujęcia karnoprawnego, stosownie do którego nieletnim był jedynie sprawca czynu zabronionego pod groźbą kary w określonym wieku.

Pojęcie „przestępczość nieletnich” i uwarunkowania, które są z nią związane pojawiają się w wielu publikacjach naukowych, jak również w codziennej prasie. Mniej więcej każdego dnia w środkach masowego przekazu lub w bezpośrednich rozmowach słyszymy o przestępczości młodych ludzi. Bez wątpliwości to rodzina, jak i szkoła kreuje ważną rolę w życiu każdego człowieka. Jednak doniosłą rolę odgrywają także inne grupy występujące w środowisku lokalnym.

Według A. Strzembosza, badając problematykę przestępczości nieletnich zasadne jest odniesienie się do pojęcia „demoralizacja”, to jest odrzucenia przez osobę nieletnią albo nieprzestrzeganie poprzez nią najważniejszych norm moralnych, które mają głównie wpływ na wypełnianie ról społecznie bardzo ważnych i odmowę podporządkowania się wymaganiom rodziny, pracodawcy jak i również szkoły. Pojęcie to znane jest naukom społecznym, które posługują się określeniem nieprzystosowania albo niedostosowania społecznego. W literaturze przedmiotu wyjaśnieniu jego treści i istoty poświęcono wiele miejsca. Niemal powszechnie podnoszono jego nieadekwatność. Albowiem demoralizacja oznacza proces odchodzenia od obowiązujących wartości moralnych, przejawiających się w przestępczości, korupcji, wykołajeniu jednostek, a także stan upadku moralności, zepsucia.

Termin demoralizacja według słownika polskiego to głównie rozprężenie moralne oraz zepsucie, rozluźnienie dyscypliny i karności, a według przepisów najważniejszej ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w szczególności charakteryzuje osobę wyjątkowo intensywną lub względnie trwałą postać, która jest nieprzystosowana społecznie.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Demoralizacja to proces odchodzenia w dużej mierze od obowiązujących w danym społeczeństwie norm etycznych i przewijających się przez: popełnienie czynu zabronionego, naruszenie najważniejszych zasad współżycia społecznego, używanie alkoholu, nagminne uchylanie się od obowiązków szkolnych, używanie narkotyków oraz innych środków prowadzących w stan odurzenia, włóczęgostwa i udział w grupach przestępczych.

Zdaniem G. Harasimiuka opisane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich pojęcie demoralizacji obejmuje dwie grupy problemowe. Grupa pierwsza wysuwa na czoło stronę przedmiotową zachowania nieletniego. Natomiast druga grupa, badając stopień demoralizacji, na plan pierwszy wysuwa ocenę struktury wewnętrznej jednostki (psychicznej, moralnej) oraz zachodzących w niej negatywnych zmian. Zdaniem autora sposób opisanie pojęcia demoralizacji w art. 4 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wskazuje na to, że ustawodawca na pierwszym miejscu uwypuklił analizę zachowań nieletnich²⁹.

Przestępczości nieletnich nie jest problemem dnia dzisiejszego. Już od zarania dziejów stanowiła ona istotny element ogólnej przestępczości. W dziejach rozwoju cywilizacyjnego postępowanie z nieletnimi i młodzieżą podlegało ewolucji w kierunku ograniczania stosowania wobec surowych kar i traktowania ich na równi z dorosłymi³⁰. Ewolucja ta wynikała z tego, że dziecko nie jest jeszcze człowiekiem w pełni ukształtowanym psychicznie, moralnie, jak również rozwiniętym fizycznie, aby można stosować do niego taki sam reżim prawny jak w stosunku do dorosłych³¹.

Od kilku lat liczba przestępstw dokonanych przez nieletnich w Polsce systematycznie maleje, co odzwierciedla statystyka prowadzona przez Policję³². W 2020 roku na terenie kraju organy ścigania odnotowały 18951 czynów karalnych oraz ujawnili 13001 nieletnich sprawców, co stanowi 2,4% ogółu przestępstw stwierdzonych. Dla porównania w:

- 2016 – 29 222, co stanowiło 3,7% ogółu stwierdzonych przestępstw;
- 2017 – 26 434, co stanowiło 3% ogółu stwierdzonych przestępstw;
- 2018 – 25 528, co stanowiło 3,2% ogółu stwierdzonych przestępstw;
- 2019 – 24 119, co stanowiło 2,9% ogółu stwierdzonych przestępstw.

²⁹ G. Harasimiuk, Demoralizacja jako podstawowe pojęcie postępowania z nieletnimi, Szczecin 2001, s.78-79.

³⁰ B. Urban, Zachowania dewiacyjne młodzieży, Kraków 2000, s.15.

³¹ B. Kowalska – Ehrlich, Zasady postępowania z nieletnimi, (w:) Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości, (red.) A. Krukowski, Warszawa 1983, s.2 65.

³² Szerzej: Ł. Świerczewski, Aktualne tendencje rozwojowe przestępczości nieletnich w Polsce, (w:) Nowe zjawiska kryminalne a poczucie bezpieczeństwa, (red.) J. Kufel-Orłowska, Siedlce 2021 s. 99-107.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima” jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Należy podkreślić, że najwyższy wskaźnik ilościowy i procentowy udziału czynów karalnych nieletnich w ogólnie stwierdzonych przestępstwach w 2020 roku, miał miejsce na terenie działania:

- Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu – 3591, co stanowi 4,6%;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu – 2229, co stanowi 3,7%;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Łodzi – 1669, co stanowi 3,7%;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Katowicach – 3012, co stanowi 2,5%;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Bydgoszczy – 951, co stanowi 2,5%.
- Z kolei najniższy wskaźnik ilościowy i procenty odnotowano w:
- Komendzie Wojewódzkiej Policji w Grodzisku Wielkopolskim – 156, co stanowi 0,6%;
- Komendzie Wojewódzkiej Policji w Olsztynie – 362, co stanowi 1,1%;
- Komendzie Wojewódzkiej Policji z/s. w Radomiu – 462, co stanowi 1,1%;
- Komendzie Wojewódzkiej Policji w Opolu – 190, co stanowi 1,1%;
- Komendzie Wojewódzkiej Policji w Kielcach – 298, co stanowi 1,3%.

Szczegółowe dane dotyczące udziału nieletnich w przestępstwach w latach 2016-2020 i ich procentowego udziału w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw przedstawiono w tabeli nr 1.

Ciągły niepokój nadal budzi liczba nieletnich sprawców dokonujących czynów karalnych o charakterze kryminalnym, takich jak: rozboje, kradzieże, wymuszenia rozbójnicze, kradzieże cudzej rzeczy, kradzieże z włamaniem, uszkodzenie mienia, udział w bójce lub pobiciu, przestępstwa narkotykowe. Ponadto organy ścigania zauważają większą brutalizację, bezwzględność, agresję w działaniu oraz dokonywanie przestępstw w zorganizowanych grupach przestępczych i przy wykorzystaniu niebezpiecznego przedmiotu, co jest również charakterystyczne w działalności dorosłych sprawców przestępstw.

W 2020 roku Policja zarejestrowała 18 338 czynów karalnych popełnianych przez nieletnich sprawców mających podłoże kryminalne, które stanowiły 3,7% ogólnej liczby przestępstw stwierdzonych w tej kategorii w porównaniu do 2015 roku nastąpił spadek o 3832 czyny karalne, tj. o 17,3%³³.

³³ W ogólnej ilości przestępstw stwierdzonych w 2020 roku (786 302) przestępstwa o charakterze kryminalnym (489 951) stanowiły 62,3%.

Na podkreślenie zasługuje fakt, iż czyny o podłożu kryminalnym stanowiły 96,8% (18 338) ogółu czynów karalnych popełnianych przez nieletnich. Aby odzwierciedlić skalę zagrożenia działalnością nieletnich sprawców czynów zabronionych o podłożu kryminalnych należy stwierdzić, że w 2020 roku Policja odnotowała 816 (4,3%)³⁴ rozbojów, kradzieży i wymuszeń rozbójniczych, 1966 (10,4%) kradzieży cudzej rzeczy, 1886 (9,9%) kradzieży z włamaniem, 884 (4,7%) uszkodzenie mienia 426 (2,2%) udział w bójce lub pobiciu, 6988 (36,9%) przestępstw narkotykowych, 41 zgwałceń, 1 zabójstwo oraz 173 przestępstwa drogowe³⁵ (tabela nr 2).

Bardzo duży niepokój budzi także, fakt odnotowania 59 czynów karalnych popełnianych przez osoby nieletnie, które dopuściły się prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości oraz ujawnienie przez Policję 136 sprawców czynów karalnych pozostających w chwili popełnienia czynu w stanie nietrzeźwości, podczas gdy 42 było pod wpływem środków narkotycznych.

Niekorzystnym zjawiskiem jest przestępczość na terenie placówek oświatowych i wychowawczych. Z informacji policyjnych wynika, że w 2020 roku stwierdzono tam ogółem 5785 przestępstw.

Na podstawie analizy danych statystycznych zasadnym jest stwierdzenie, że do najbardziej zagrożonych, omawianym rodzajem zdarzeń, rejonów policyjnych należy zaliczyć:

- Komendy Wojewódzkiej Policji w Katowicach – 1039 przestępstw stwierdzonych;
- Komendy Stołecznej Policji – 666 przestępstw stwierdzonych;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Łodzi – 654 przestępstw stwierdzonych;
- Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu – 459 przestępstw stwierdzonych.

³⁴ W nawiasie podano udział procentowy wskazanej kategorii przestępstwa do ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich.

³⁵ Przestępstwem drogowym jest chociażby naruszenie, chociażby nieumyślnie, zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym jeżeli skutkiem tego naruszenia, jest spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa takiej katastrofy, śmierć, uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia innej osoby albo poważna szkoda w mieniu nie należącym do sprawcy, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz. U. 2020 poz. 1444 z późn. zm.)

Do najmniej zagrożonych rejonów należy zaliczyć:

- Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku – 79 przestępstw stwierdzonych;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Opolu – 104 przestępstw stwierdzonych;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Kielcach – 117 przestępstw stwierdzonych;
- Komendy Wojewódzkiej Policji w Gorzowie Wielkopolskim – 151 przestępstw stwierdzonych;

W wybranych kategoriach przestępstw, sytuacja przedstawia się następująco (tabela nr 3):

- kradzież cudzej rzeczy – 599,
- przeciwko funkcjonariuszowi publicznemu – 413,
- spowodowanie uszczerbku na zdrowiu – 399,
- naruszenie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii – 352,
- kradzieże z włamaniem – 257,
- rozbój, kradzież i wymuszenie rozbójnicze – 207,
- bójki lub pobicia – 120,
- zgwałcenie – 1436.

Tabela nr 1. Udział nieletnich w przestępstwach w latach 2016-2020.

Rok	Przestępstwa stwierdzone	Liczba czynów popełnionych przez nieletnich	% udział nieletnich do ogółu stwierdzonych przestępstw	Liczba nieletnich podejrzanych o popełnienie przestępstwa
2016	778 562	29 222	3,7	13 001
2017	782 069	26 433	3,4	11 758
2018	795 444	25 528	3,2	10 699
2019	822 777	24 117	2,9	10 359
2020	786 302	18 951	2,4	8287

Źródło: Dane statystyczne Komendy Głównej Policji

³⁶ Dane statystyczne na podstawie informacji opracowanej przez Wydział Obsługi Informacyjnej Biura Wywiadu i Informacji Kryminalnej Komendy Głównej Policji w Warszawie.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima” jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Tabela nr 2. Udział nieletnich w wybranych kategoriach przestępstw w latach 2016-2020.

Kategorie przestępstw	Liczba czynów					
	Rok	2016	2017	2018	2019	2020
zabójstwo		11	4	2	5	1
uszkodzenie mienia		1601	1209	1194	1089	884
udział w bójkę lub pobiciu		826	678	551	529	426
zgwałcenie		b.d.	b.d.	65	74	41
przestępstwa rozbójnicze		2193	2043	1560	1572	816
kradzież cudzej rzeczy		3206	2519	2239	2288	1966
kradzież z włamaniem		3186	2238	2670	2049	1886
przestępstwa narkotykowe		9080	8937	8996	7441	6988

Źródło: Dane statystyczne Komendy Głównej Policji

Tabela nr 3. Liczba przestępstw popełnionych w wybranych kategoriach na terenie placówek oświatowych w latach 2016-2020.

Kategorie przestępstw	Liczba czynów					
	Rok	2016	2017	2018	2019	2020
zabójstwo		0	0	0	1	0
uszczerbek na zdrowiu		559	572	490	462	339
udział w bójkę lub pobiciu		302	226	173	141	120
zgwałcenie		27	15	27	24	14
kradzież cudzej rzeczy		1526	1367	1166	1091	559
kradzież z włamaniem		482	433	447	316	257
przestępstwa rozbójnicze		648	686	438	398	53
przestępstwa narkotykowe		505	458	432	456	352
przestępstwa przeciwko funkcjonariuszowi publicznemu		783	731	669	740	413

Źródło: Dane statystyczne Komendy Głównej Policji

Szczegółowa analiza zjawiska przestępczości oparta na statystyce policyjnej wskazuje, że zdecydowana większość tego typu działań ma miejsce w dużych aglomeracjach (stanowią ponad 80% wszystkich czynów karalnych, popełnionych przez osoby nieletnie na terenie całego kraju). Sprawcy wywodzą się ze środowiska miejskiego (o dużej liczbie mieszkańców), co powoduje niedostateczną, a czasami brak kontroli społecznej oraz znaczną anonimowość.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima” jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Zdecydowaną większość (około 90%) czynów karalnych popełniają chłopcy. Dziewczęta będące członkami grup przestępczych korzystają najczęściej z dóbr materialnych zdobytych w wyniku działania niezgodnego z prawem, bądź świadczą usługi seksualne, często tzw. ukrytą prostytutkę.

Modus operandi nieletnich sprawców wskazuje na coraz większą agresywność, bezwzględność i brutalność, a także przy wykorzystaniu niebezpiecznego przedmiotu. Odnotowuje się coraz więcej popełniających czyny karalne w zorganizowanych grupach przestępczych, które wzmacniane są przez osoby dorosłe współpracujące z nimi lub kierujące ich działalnością.

Niepokojącym faktem jest występowanie w grupowej działalności przestępczej nieletnich cech specjalizacji i trwałości, zwłaszcza co do rodzaju przestępstw, jaki i sposobów ich dokonywania. Grupy te działają w sposób planowy, bezwzględny, często stosując różne formy zmuszania swoich ofiar do określonego zachowania łącznie z zastraszaniem. Często impulsem pobudzającym ich do określonego zachowania jest poczucie bezkarności.

W ostatnich latach obiektami dokonywania włamań są pojazdy, szkoły, mieszkania, piwnice, altany ogrodowe, sklepy i hurtownie. Przedmiotem kradzieży najczęściej – artykuły spożywcze, sprzęt elektroniczny i audiowizualny, pieniądze i pojazdy.

Rozboje, wymuszenia i kradzieże rozbójnicze nieletni sprawcy dokonują najczęściej w okolicach lokali gastronomicznych, na dworcach, w parkach, na terenie szkół i wokół terenów przylegających do szkół, bardzo często używając ostrych narzędzi.

Najczęściej motywy przestępczego działania sprowadzają się do chęci osiągnięcia korzyści materialnych, zaimponowanie grupie oraz chęć przynależności do określonej podkultury.

Bardzo duży niepokój społeczny budzi obniżanie się wieku nieletnich, którzy nie ukończyli 13 roku życia. Wczesne popełnianie czynów zabronionych dowodzi przede wszystkim o niedostatecznej kontroli ze strony rodziców i nauczycieli, błędach wychowawczych opiekunów, braku właściwej opieki. Sytuacja w znacznym stopniu uprawdopodobnia pogłębianie się procesu demoralizacji oraz ponownego popełnienia czynu karalnego, co ma duży wpływ na resocjalizację nieletnich sprawców.

Szczegółowa analiza przestępczości nieletnich w ostatnich latach pozwala określić główne czynniki przyczynowe zjawiska, do który należy zaliczyć:

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

- trudną sytuację materialną rodziny,
- zaniedbywania opiekuńczo-wychowawcze rodziny i szkoły,
- alkoholizm rodziców i opiekunów,
- błędy wychowawcze rodziców,
- nieodpowiednia organizacja (lub jej brak) zagospodarowania czasu wolnego przez odpowiednie instytucje,
- trudności w nauce,
- negatywny stosunek do szkoły,
- negatywny wpływ grupy rówieśniczej,
- chęć zaimponowania innym, tzw. młodzieżowy szpan,
- poczucie bezkarności za wcześniejszą działalność przestępczą³⁷.

Obserwacja nieletnich sprawców przestępstw pozwoliła określić główne cechy osobowości, do których należy zaliczyć:

- niewłaściwa samokontrola emocjonalna i poznawcza,
- brak właściwego poziomu samoakceptacji,
- zaburzenia w zakresie internalizacji norm etycznych i wartości ostatecznych,
- bardzo niski poziom empatii,
- wrogie nastawienie do społeczeństwa i otaczającej rzeczywistości,
- zaburzenia w rozwoju potrzeby sensu życia i rozumienia siebie,
- brak umiejętności przewidywania następstw swego postępowania dla siebie i innych osób,
- subiektywne i ciągle odczuwanie zagrożenia,
- brak lęku przed odpowiedzialnością i karą,
- wysoki stopień podatności na sugestię i wpływy innych przy jednoczesnym obniżeniu poziomu samokontroli,
- wysoki stopień koncentracji na własnych dążeniach, pragnieniach z jednoczesnym występowaniem zachowań roszczeniowych wobec innych osób,

³⁷ J. Świerczewski, Ł. Świerczewski, Kryminologiczne aspekty funkcjonowania szkoły (w:) E. Jarmach, J. Kunikowski (red.), *Filozofia życia. W poszukiwaniu mądrości, piękna i dobra*. T.1, Siedlce – Drohiczyn 2011, s. 719.

- ciągle przeżywanie krzywdy doświadczanej od innych, a jednocześnie luki w zakresie oceny własnego zachowania,
- brak perspektywicznych planów na przyszłość, życie „z dnia na dzień”,
- przewaga natychmiastowych i krótkotrwałych reakcji w zakresie podejmowania określonych decyzji³⁸.

Badania w zakresie występowania agresji u nieletnich sprawców przestępstw pozwoliły stwierdzić, że sprawców cechuje na ogół wyższy poziom agresji i większa skłonność do zachowań agresywnych. Zachowania te były związane z występowaniem stanów stresu i frustracji i przejawiały się w formie zachowań przestępczych, destrukcyjnych i autodestrukcyjnych³⁹.

Istnieje ogólna zgoda, że zachowania antyspołeczne i przestępcze osób nieletnich, są wynikiem złożonej zależności poszczególnych czynników biologicznych i genetycznych oraz czynników środowiskowych, poczynając od rozwoju płodu i przez całe życie. Oczywiście, geny wpływają na rozwój biologiczny, ale nie ma rozwoju biologicznego bez wkładu środowiskowego. Tak więc zarówno biologia, jak i środowisko wpływają na zachowanie⁴⁰.

³⁸ K. Ostrowska, Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych, Warszawa 1981 s. 86; J. Świerczewski, Ł. Świerczewski, wyd. cyt., s. 721 – 722.

³⁹ Szerzej: B. Hołyst. Psychologia kryminalistyczna, Warszawa 2006, s. 344; Ł. Świerczewski, Aktualne tendencje rozwojowe przestępczości..., wyd. cyt., s. 105-107.

⁴⁰ J. Józwiak, A. Rejzner, Środowisko społeczne a problem przestępczości nieletnich, Warszawa, 2013, s. 134.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

4. Diagnostyka przyczyn i przeciwdziałanie

Bardzo często nauczyciele w swej pracy z dziećmi napotykają trudność wychowawczą, jaką jest kłamstwo. Dzieci posuwają się do kłamstwa świadomie, w określonym celu. Chcą uniknąć kary, zyskać pochwałę, przypodobać się lub odnieść zysk. Istnieje wiele przyczyn, dla których dzieci kłamią. Mogą to być kłamstwa obronne, z obawy przed przykrymi konsekwencjami w trudnych sytuacjach życiowych. Kłamstwo występuje jako forma zgodnej reakcji z tymi, z którymi dziecko spotyka się w swoim środowisku. Tak postępują dorośli i tego nauczyło się dziecko. Nierzadko dzieci kłamią, chcąc podkreślić własną wartość. Istnieje również kłamstwo jako protest wobec trudnej sytuacji życiowej. Dziecko, które znalazło się w trudnej sytuacji, będzie zaprzeczać, kłamać, gdyż nie może się pogodzić z obecną rzeczywistością.

Kolejnym przykładem trudności wychowawczej jest lenistwo. Niewykonywanie obowiązków szkolnych z lenistwa powoduje zaległości w nauce, a w konsekwencji może prowadzić do pozostania w tej samej klasie na drugi rok. Dziecko leniwe potrzebuje pomocy ze strony nauczycieli w postaci ścisłego nadzoru i kontroli nad jego pracą i postępami w nauce.

Dzieci przejawiające takie zachowanie są bardzo uciążliwe, sprawiają wiele kłopotów nauczycielom, rodzicom i kolegom.

Na podstawie analiz przebiegu procesu wykojenia społecznego w kontekście sytuacji szkolnej osób popełniających przestępstwa można wskazać pewne czynniki związane z funkcjonowaniem systemu szkolnego, które odegrały istotną rolę bądź to w pogłębieniu trudności ujawnionych przed rozpoczęciem przez dziecko nauki szkolnej, bądź też w pojawieniu się trudności u dzieci, które ich dotychczas nie miały. Takim istotnym czynnikiem jest słaba znajomość przez nauczyciela psychiki ucznia, stanu jego zdrowia fizycznego i sytuacji rodzinnej. Nie pozwala to na różnicowanie wymagań wobec uczniów, tj. na stawianie uczniom takich wymagań, którym są oni w stanie sprostać. Nieznajomość psychiki ucznia uniemożliwia postawienie diagnozy i w konsekwencji nie pozwala na łagodzenie ujemnych skutków różnego rodzaju odchyień od normy zdrowia fizycznego i psychicznego, leżących wielokrotnie u podłoża trudności w nauce.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Wielu autorów wskazuje również, że decyzje dotyczące powtarzania klasy przez ucznia często nie rozwiązują jego problemów, nawet przeciwnie – pogłębiają zaburzenia i obniżają zainteresowanie nauką.

Wskazane czynniki nabierają szczególnie negatywnego znaczenia wówczas, gdy nakładają się na niekorzystną sytuację rodzinną oraz pewne dysfunkcje osobowości dziecka.

Badania wyraźnie wykazują, że młodzież niejednokrotnie nie widzi dostatecznego oparcia w administracji szkolnej i z tego powodu niekiedy nie zwraca się do nauczycieli z problemami, które ją trapią i to czasem bardzo mocno. W związku z tym wydaje się niezbędne, aby szkoła znacznie bardziej niż do tej pory zajęła się problemami wychowawczymi.

Postulaty naukowców wiążące przestępczość nieletnich z ich gorszą sytuacją szkolną można zamknąć w następujących punktach:

- a) konieczne jest diagnozowanie uczniów niższych klas i ustalanie odpowiednich metod postępowania w wypadkach występowania zaburzeń rozwoju;
- b) należy powołać w szkołach stanowisko asystenta społecznego, który miałby kontakt z domem rodzinnym ucznia. Pomogłoby to nauczycielowi i wychowawcy poznać dziecko i jego warunki wychowawcze poza szkołą, a także zastąpiłoby go w sprawach wychowawczych, na które nie ma czasu w godzinach przeznaczonych na realizację programu nauczania;
- c) niezbędne jest indywidualne traktowanie uczniów mniej zdolnych, moralnie zaniedbanych przez wyrównywanie ich braków w wiadomościach i włączanie ich w życie społeczne szkoły (powierzenie funkcji społecznych, organizacyjnych);
- d) należy wprowadzić pewien program elementarnych wiadomości z zakresu zasad i pojęć moralnych oraz wychowania prawnego i świadomości prawnej;
- e) większy nacisk należy położyć na opiekę wychowawczą w szkole.

Szkoła uważana jest, nie bez pewnej dozy słuszności, za element społeczny konserwatyzmu, nie zaś za czynnik postępu – podstawowa jej funkcja polega na zapewnieniu ciągłości i stabilizacji społeczeństwa, dzięki przekazywaniu pokoleniom wstępującym zamkniętej już wiedzy i sprawdzonych wartości. Nie pozwala to oczekiwać, że będzie ona inspirować u jednostek twórczą postawę, inicjatywę, żywą wyobraźnię i krytyczną refleksję.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Z tych wszystkich względów wskazuje się na konieczność zmian w organizacji szkolnictwa, dostosowanych do wymagań współczesnego życia i rozwoju nauki, na potrzebę większej elastyczności w nauczaniu, zwłaszcza w początkowych latach nauki szkolnej, organizowania „otwartych” klas o różnych programach i poziomach nauki, zwiększenia indywidualizacji w nauczaniu i wychowaniu oraz uwzględniania w większym zakresie możliwości i potrzeb psychicznych dziecka.

Przyjęte w ostatnich latach strategiczne hasła edukacyjne: „Rozumieć świat – kierować sobą” oraz „Społeczeństwo uczące się przez całe życie” oznaczają określenie stosunku poznawczego ludzi do rzeczywistości, a także ich zdolność do sterowania i kierowania własnym rozwojem, z uwzględnieniem zespołu podstawowych – uniwersalnych wartości.

Potrzeba raczej nauczycieli umiejących wprowadzać młodzież w wielkie obszary kultury: kultury humanistycznej, kultury matematyczno-przyrodniczej, kultury technicznej, kultury estetycznej; nauczycieli przekonanych, że „koniec ery Gutenberga” jeszcze nie nastąpił, ale umiejących jednocześnie rozumnie korzystać z edukacyjnych ofert i możliwości internetu, a nawet tworzyć własne – autorskie – programy wirtualne; nauczycieli przekonanych o osobotwórczych wartościach wielkiej kultury symbolicznej, ale doceniających także i umiejących wychowawczo potraktować kulturę masową, technokulturę, a nawet subkultury młodzieżowe; nauczycieli, którzy sami charakteryzując się pogłębioną kulturą psychologiczną i pedagogiczną, umieliby się stawać spolegliwymi opiekunami i wychowawcami młodzieży, która obdarzałaby ich zaufaniem i ceniła ich autorytet.

Bez dobrej edukacji nie będzie nowoczesnego, zamożnego i konkurencyjnego społeczeństwa. Reforma systemu edukacyjnego i próby jak najskuteczniejszego dostosowania szkolnictwa do zmieniającego się świata to od wielu lat jedno z kluczowych zagadnień polityki większości państw rozwiniętych. Świadczą o tym opracowania przedstawione zarówno przez Unię Europejską (np. raporty unijne Eurydice, Sieci Informacji o Edukacji w Europie), jak i OECD.

Dziecko uczęszczające do szkoły staje się uczniem. Społeczna rola ucznia łączy się z wykonywaniem przezeń różnorodnych czynności wymagających współdziałania w ramach kontaktów społecznych, nawiązywanych podczas pobytu w szkole. Postawę tradycyjnego systemu nauczania stanowi indywidualna kontrola i ocena wiadomości, indywidualna praca

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

domowa oraz indywidualna rywalizacja o osiągnięcie jak najlepszych wyników w nauce. Nie sprzyja to rozwojowi, zdolności współpracy i współdziałania, przyczynia się natomiast do rozbicia społeczności uczniowskiej, podziału uczniów na złych, dobrych, zdolnych i pozbawionych zdolności, aktywnych i biernych.

System ocen i kontroli stosowany przez nauczyciela może powodować wytworzenie się stosunku wzajemnej niechęci między nim a zespołem uczniowskim. Stan taki prowadzi do powstania fałszywej solidarności przejawiającej się w usiłowaniach uczniów, zmierzających do oszukiwania nauczyciela lub spełniania wysuwanych przezeń wymagań przez samopomoc koleżeńską polegającą na podpowiadaniu, odpisywaniu lub ukrywaniu kolegów. Wychowanie społeczne powinno stanowić integralny składnik systemu wychowawczego szkoły. Jednym z czynników wpływających na rozwój społeczny dziecka jest współzawodnictwo w nauce lub innych formach działania, podejmowanych na terenie szkoły.

Współzawodnictwo indywidualne w osiągnięciu najlepszych ocen szkolnych może być motywujące do intensywnej nauki, ćwiczenia i doskonalenia określonych sprawności i umiejętności oraz wytwarzania pożądanых nawyków. Ma to pozytywną wartość społeczną, przyczyniając się do aktywizacji uczniów oraz osiągania przez nich pomyślnych rezultatów w określonej formie działania.

Współzawodnictwo indywidualne powinno być uzupełniane przez grupowe, gdzie celem działania nie jest sukces osobisty, lecz osiągnięcia zespołu. Do walorów wychowawczych współzawodnictwa grupowego należy rozwijanie poczucia wspólnoty i współdziałania z członkami zespołu. Przeciwdziała to rozwojowi tendencji egoistycznych i egocentrycznych powstających pod wpływem współzawodnictwa indywidualnego. W procesie kształtowania osobowości dzieci ważną rolę odgrywa uczestnictwo w działalności różnych grup dziecięcych, określanym mianem grup rówieśniczych.

Ze względu na sposób powstawania grup dzieli się je na formalne i nieformalne. Pierwsze powoływane są do realizacji określonych celów, które są dobrze określone (struktura – np. role przywódcze). Drugie zaś tworzą się spontanicznie. Głównym powodem ich powstawania jest chęć wspólnego przebywania razem pewnej grupy osób. Zarówno normy, jak i struktura grupy powstają stopniowo, w trakcie wzajemnych kontaktów. Mają charakter mniej stabilny, płynny.

Wskutek tego podziału klasa szkolna nie jest jednorodna, ponieważ ma cechy grupy zarówno formalnej, jak i nieformalnej. Klasa ma określane przez osoby z zewnątrz grupy (szkołę) normy dotyczące zachowania się uczniów; osoby te próbują także określić strukturę (np. przez ustalanie funkcji w klasie – gospodarza czy skarbnika) i wywierać wpływ na personalną obsadę tych funkcji. Klasa jest także miejscem swobodnego nawiązywania kontaktów między uczniami, wskutek czego tworzą się grupy nieformalne.

Tworzące się w klasie grupy mające swoje cele, normy, strukturę, które mogą wchodzić ze sobą w różne relacje. Odmienność czy wręcz konfliktowość celów, jak również różnice między grupami a osobami pozostającymi poza grupami, mogą się stać przyczyną konfliktów i antagonizmów w klasie.

Klasa szkolna stanowi formalnie zorganizowaną grupę społeczną złożoną z uczniów reprezentujących podobny poziom umysłowy i stopień rozwoju fizycznego, jak również przejawiających podobne potrzeby i zainteresowania. Nie od razu staje się ona grupą społeczną.

Dzieci, rozpoczynając naukę, stanowią początkowo zbiór nieznanymi sobie i obcych jednostek, między którymi brak jest więzi społecznej. Więzy ta zaczyna stopniowo wytwarzać się w każdej klasie szkolnej. Towarzyszy temu nawiązywanie kontaktów koleżeńskich, powstawanie wzajemnych sympatii i antypatii, stosunku zwierzchności i podporządkowania, przewodzenia i skłonności.

Prowadzi to do ukształtowania się poczucia przynależności do klasy oraz wytworzenia norm grupowych, regulujących zachowanie uczęszczających do niej uczniów.

Na kształtowanie się klasy jako grupy społecznej wpływa kilka czynników. Jest to uzależnienie od zarządzeń władz oświatowych oraz regulaminu szkolnego określającego liczebność klas, płeć, wiek, sposób rozmieszczenia w ławkach. Regulamin szkolny wyznacza prawa i obowiązki uczniów w szkole i poza nią, określając przez to pożądane i aprobowane formy ich społecznego zachowania się.

Czynnikiem wpływającym na ukształtowanie się klasy szkolnej jako grupy społecznej o swoistej strukturze jest również spontaniczna aktywność uczniów. Rozpoczynając naukę, dzieci przejawiają już pewne upodobania, zamiłowania, postawy, uprzedzenia, sympatie i antypatie.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Takie rodzaje stosunków, jak: przyjaźń, opiekuńczość, przychylność, szacunek, współpraca, wzbogacają życie społeczne klasy, podnosząc jego intensywność, i stają się współczynnikami procesu wychowawczego.

Stosunki wrogie, zawistne, nacechowane brakiem zaufania dezorganizują więź społeczną i obniżają skuteczność oddziaływania wychowawczego.

Układ stosunków społecznych wyciska silne piętno na życiu społecznym klasy, wpływa na jej wyniki w nauce, formuje postawy, przekonania ucznia i pragnienia dziecka. One również decydują o pozycji ucznia, strukturze społecznej klasy, jego indywidualnej sytuacji społecznej.

Od pierwszych chwil pobytu w szkole powinien rozpocząć się systematyczny proces przekształcania luźnego zespołu dzieci w zespół wychowawczy. Zadanie to spada na barki nauczyciela. Oddziaływanie jego osobowości zaznacza się szczególnie wyraźnie w pierwszych latach nauki szkolnej, gdy wszystkie lub większość zajęć w danej klasie prowadzi jeden nauczyciel, spełniający równocześnie funkcje wychowawcy. Do cech osobowości nauczyciela wpływających korzystnie na proces zespalandia kierowanego przezeń zespołu uczniowskiego należy życzliwa postawa przejawiana w stosunku do uczniów. Dostarcza im ona modeli prospołecznego zachowania się, sprzyja zaspokojeniu ich potrzeby bezpieczeństwa i uznania społecznego, wpływa na ukształtowanie atmosfery współpracy i współdziałania.

Najważniejszym zagadnieniem jest osobowość efektywna, którą stanowi układ osobowych właściwości wychowawcy. Układ ten tworzą społecznie i biologicznie ukształtowane, ściśle ze sobą zintegrowane, składniki obejmujące: światopogląd i motywacje, zainteresowania, zdolności, inteligencję, mechanizmy temperamentu i charakteru oraz samoregulacji.

Dotadni wpływ na proces kształtowania zespołu klasowego wywiera sprawiedliwe postępowanie nauczyciela. Znajduje ono wyraz w obiektywnych, należycie uzasadnionych ocenach szkolnych dostosowanych do faktycznych osiągnięć ocenianych. Przejawem sprawiedliwego postępowania nauczyciela jest jednakowe traktowanie wszystkich uczniów, unikanie faworyzowania niektórych z nich ze względu na kontakty osobiste czy pozycję rodziców, przyznawania tym uczniom specjalnych przywilejów lub nieuzasadnionego

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

zwalniania ich z niektórych obowiązków. niesprawiedliwe postępowanie nauczyciela wywołuje u innych uczniów poczucie krzywdy, które bywa źródłem zaburzeń ich rozwoju społecznego.

Nauczyciel powinien dostarczać uczniom modeli zaangażowanego działania przez osobiste uczestniczenie w różnych formach aktywności społecznej. Nie wystarczy tu jednak podejmowanie różnych funkcji społecznych oraz deklaratywne demonstrowanie pożądaných poglądów i postaw. Pozytywną wartość wychowawczą mają jedynie modele faktycznego zaangażowania, zapewniające osiągnięcie rzeczywistych efektów w danej formie działania.

Bez udziału nauczyciela nie jest możliwe zdobycie pozytywnych rezultatów w zakresie kształtowania się zespołu klasowego. Dlatego też nie może on poprzestać na istniejących, samorzutnie wytworzonych, formach życia społecznego dzieci. W procesie wychowania nauczyciel-wychowawca nie może poprzestać na wywołaniu sytuacji sprzyjających wyzwalaniu aktywności dziecka, ale musi kierować tą aktywnością w wytworzonych sytuacjach i pobudzać dzieci do określonych zachowań, intensyfikować lub korygować ich zachowania. Wychowawca musi mieć wpływ na wybór, jakiego dokonuje wychowanek w danej sytuacji. Umiejętność tę daje mu znajomość metod wychowania oraz rozumienie mechanizmów ich działania.

Obok metod wychowania dużą rolę w organizacji zespołu klasowego odgrywa styl kierowania zespołem. Najbardziej pożądaną postawą nauczyciela z punktu widzenia wychowawczej skuteczności stosowanych w szkole form oddziaływań jest – jak twierdzi M. Łobocki – postawa demokratyczna. „Polega ona na okazywaniu uczniom życzliwości i zrozumienia, pozyskaniu sobie ich sympatii i zaufania, umożliwianiu im wspólnego i samodzielnego podejmowania decyzji, zachęcaniu ich do aktywności i samodzielności w różnego rodzaju działaniach praktycznych”. Zatem nauczyciel o postawie demokratycznej umożliwi uczniom wspólne przedyskutowanie nurtujących ich problemów. Ułatwia wykonywanie konkretnych zadań, liczy się z celem i decyzjami klasy jako grupy społecznej, a także z psychospołecznymi potrzebami uczniów (bezpieczeństwa, miłości, uznania i samorealizacji), udziela niezbędnych informacji i dba o należyty ich przepływ wewnątrz klasy.

Ponadto nauczyciel o postawie demokratycznej spełnia nierzadko wobec uczniów funkcję inicjatora i doradcy. Niekiedy też występuje w roli równorzędnego członka zespołu

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

klasowego. Chętnie polega na inicjatywie i pomysłowości uczniów. Usiłuje utrzymać z każdym uczniem i całą klasą bliskie kontakty, a tym samym eliminuje u uczniów poczucie lęku.

Pandemia niewątpliwie wpłynęła na kształt nowej edukacji. Lata dynamicznego rozwoju Internetu sprawiły, że dziś trudno wyobrazić sobie bez niego codzienne życie. To potężne narzędzie nie tylko dostarcza rozrywki i umożliwia kontakt z ludźmi na całym świecie, ale także znacznie ułatwia pracę oraz edukację. Jak wynika z danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2019 roku dostęp do Internetu posiadało ponad 86% gospodarstw domowych, a w blisko 83% znajdował się co najmniej jeden komputer. Jakie są plusy i minusy zdalnego nauczania? Dlaczego tak silną niechęć budzi zdalna edukacja? Szkoła w tej formie – eksperymentalnej i zaimprovizowanej – utrudniła funkcjonowanie wielu nauczycielom, uczniom i ich rodzicom. Dla co najmniej części podopiecznych to sytuacja potencjalnie bardzo niebezpieczna.

Poważnym problemem są dzieci, które zniknęły. W samej Warszawie alarmowano, że 650 uczniów od początku pandemii nie pojawiło się na zdalnych lekcjach. W mniejszych miastach odnotowano „zniknięcie” od 50 do 200 osób⁴¹.

Z uwagi na zmieniającą się sytuację epidemiczną, to, jak będzie wyglądała edukacja w przyszłości, wciąż jest niepewne. Dlatego starajmy się pielęgnować myśl, że zdalna nauka może przynosić korzyści. Należy być przygotowanym na każdy scenariusz edukacyjny.

Zalety e-learningu:

- Możliwość korzystania z wielu urządzeń – komputer nie jest niezbędnym narzędziem. Z kursów online można korzystać za pośrednictwem innych urządzeń, na przykład telefonu komórkowego lub tabletu.
- Komfort i oszczędność czasu – zaletą edukacji zdalnej jest także oszczędność czasu i komfort. Kursanci nie muszą dojeżdżać do miejsc, w których odbywają się zajęcia stacjonarne, więc nie ponoszą kosztów za transport. Dodatkowo mogą oni połączyć naukę z obowiązkami, życiem prywatnym oraz zawodowym.

⁴¹ K. Głuszak, <https://zycie.hellozdrowie.pl/szkola-w-dobie-koronawirusa/>

- Niwelowanie zjawiska wykluczenia społecznego – w kursach online często biorą udział osoby niepełnosprawne ruchowo i chore, dla których przemieszczanie się jest znacząco utrudnione lub niemożliwe.
- Dostęp do licznych materiałów dydaktycznych – użytkownicy kursu mogą korzystać z podręczników, for dyskusyjnych, plików tekstowych, testów i zadań.
- Możliwość utrwalania wiedzy – użytkownicy kursu mogą wielokrotnie wykonywać te same testy lub zadania, dzięki czemu utrwalają zdobytą wiedzę. Plusem jest również możliwość powrócenia do interesujących zasobów w dogodnym czasie i miejscu.
- Atrakcyjne formy prezentowania treści – e-learning wykorzystuje także wiele multimedialnych form prezentowania wiedzy takich jak nagrania, filmy, gry oraz prezentacje, które są atrakcyjne dla kursanta.
- Wyższe wyniki na egzaminach – badania wskazują również, że dzięki dobrze przygotowanym kursom e-learningowym, ich uczestnicy osiągają wyższe wyniki na egzaminach, szybciej opanowują materiał, bardziej lubią zajęcia, a ich podejście do nauki jest lepsze.

Wady e-learningu:

- Ograniczenie kontaktów międzyludzkich – główną wadą nauczania zdalnego jest ograniczanie kontaktów z innymi osobami, których nie da się zastąpić komunikatorami. Kursanci mogą czuć się odosobnieni, ponieważ prowadzący nie jest w stanie odpowiadać na ich indywidualne pytania oraz potrzeby. W czasie zajęć twarzą w twarz uczestnicy często uczą się od samych siebie i mogą wchodzić w interakcje. Problematiczna dla kursanta jest również konieczność poświęcenia większej ilości czasu na opracowanie materiałów e-learningowych.
- Brak motywacji i samodyscypliny – nie każdy uczestnik kursu ma tyle motywacji do nauki oraz samodyscypliny, aby samodzielnie przygotować się do zajęć. Szczególnie, gdy nikt nie sprawuje nad nim kontroli, a wokół jest wiele czynników rozprasających.
- Brak możliwości zorganizowania zajęć praktycznych w formie zdalnej – nie wszystkie przedmioty mogą być realizowane w formie zdalnych kursów. Mowa

o zajęciach praktycznych, w których wykorzystywane są narzędzia lub urządzenia, a także lektoraty języków obcych.

- Problemy techniczne – ograniczenia w dostępie do Internetu lub zbyt wolne łącza.
- Wyższe koszty – w związku z wdrożeniem systemu nauczania zdalnego, instytucja ponosi wysokie koszty. Wśród nich wymienia się zakup urządzeń i profesjonalnej platformy, przeszkolenie osób prowadzących zajęcia oraz opracowanie kursu⁴².

⁴² <https://policjalna.gowork.pl/blog/e-learning-to-przyszlosc-edukacji-zalety-i-wady-nauczania-zdalnego/>

5. Właściwe postawy i metody wsparcia

Jak już wspomniano, szkoła nie może tylko pełnić funkcji jako miejsce nauki. Najważniejszą rolą jest uczestniczenie w tak zwanym procesie wychowawczym. Nie chodzi tu o zastępowanie rodziców oraz rodziny, tylko głównie o jej tak zwane wspomaganie i korygowanie niepożądanych zachowań przez reagowanie stosując różne sposoby⁴³.

Szkoła powinna skutecznie realizować wśród nieletnich uczniów działania w zakresie szeroko pojętej profilaktyki poprzez różnorodne środki, metody i strategie profilaktyczne, a także być miejscem, gdzie dziecko kształtuje swoje morale oraz uczy się rozwiązywać problemy.

Wszelkie objawy nieprzystosowania oraz niedostatecznego przystosowania głównie do warunków szkolnych należy uważać jako niezmiernie ważny symptom zakłóceń, zazwyczaj w procesie wychowawczym.

Zjawisko przestępczości nieletnich to jeden z najważniejszych tematów poruszanych przez pedagogów, psychologów i przedstawicieli prawa. Badania dokładnie pokazują znaczny wzrost czynów zabronionych zazwyczaj z udziałem młodzieży. W tej sytuacji niezwykle bardzo ważnym elementem jest szkoła a w dużej mierze wychowawcy i pedagodzy. Ciągłe poszukuje się nowych innowacyjnych rozwiązań, które mają głównie na celu zapobieganie popełnianiu czynów zabronionych przez młodych.

Mianem zagrożonej młodzieży określa się grupę młodych ludzi, która w okresie dzieciństwa i dorastania napotyka w swoim lokalnym środowisku lub rodzinie wiele trudnych sytuacji, z którymi nie zawsze potrafi sobie poradzić⁴⁴.

Wiele dzieci osiąga dojrzałość bez zaangażowania się zachowania przestępcze, nawet w obliczu wielu zagrożeń. Chociaż czynniki ryzyka mogą pomóc w określeniu, które dzieci najbardziej potrzebują interwencji profilaktycznych, ale nie mogą stwierdzić, które konkretne dzieci staną się poważnymi lub przewlekłymi przestępcami. Większość dorosłych przestępców brała udział w przestępczym zachowaniu dzieci i nastolatków; większość przestępczych dzieci i nastolatków nie dorasta jednak do dorosłych przestępców. Podobnie, najpoważniejsze, przewlekłe przestępcze dzieci i młodzież doświadczają wielu czynników

⁴³ T. Sołtysiak, J. Sudar-Malukiewicz, Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży, Bydgoszcz 2003, s. 345.

⁴⁴ B. Gullai, M. Wysocka-Pleczyk, Przestępczość nieletnich. Dziecko jako ofiara i sprawca przemocy, Kraków 2009, s.21.

ryzyka na różnych poziomach, ale większość dzieci i nastolatków z czynnikami ryzyka nie stają się poważnymi, chronicznymi przestępcami. Ponadto każdy pojedynczy czynnik w niewielkim stopniu przyczynia się do wzrostu ryzyka. Powszechnie wiadomo jednak, że im więcej czynników ryzyka doświadcza dziecko lub nastolatek, tym większe ryzyko zachowań przestępczych.

Liczba indywidualnych czynników i cech została powiązana z rozwojem przestępczości nieletnich. Te indywidualne czynniki obejmują wiek, płeć, powikłania podczas ciąży i porodu, impulsywność, agresywność i zażywanie substancji. Niektóre czynniki działają przed urodzeniem (prenatalne) lub w pobliżu, w trakcie i krótko po urodzeniu (okołoporodowe); niektóre można zidentyfikować we wczesnym dzieciństwie. Inne czynniki mogą nie być widoczne do późnego dzieciństwa lub dostrzegalne dopiero w okresie dojrzewania. Aby w pełni docenić rozwój tych indywidualnych cech i ich związków z przestępczością, należy zbadać rozwój jednostki w interakcji z otoczeniem.

Stwierdzono, że wiele zaburzeń zdrowia psychicznego w dzieciństwie naraża dzieci na ryzyko przyszłych zachowań przestępczych. Zaburzenie zachowania jest często diagnozowane, gdy dziecko jest kłopotliwe i łamie zasady lub normy, ale niekoniecznie zachowuje się niezgodnie z prawem, zwłaszcza w młodszym wieku. Takie zachowanie może obejmować kłamstwo, znęcanie się, okrucieństwo wobec zwierząt, walkę i wagary. Większość nastolatków w wieku dojrzewania angażuje się w nielegalne zachowania, czy to w postaci kradzieży, agresji czy przestępstwa. W okresie dojrzewania dramatycznie wzrasta ilość czasu, jaki nastolatki spędzają ze swoimi przyjaciółmi, a rówieśnicy stają się coraz ważniejsi w tym okresie rozwoju.

Czynniki ryzyka na poziomie indywidualnym, społecznym najprawdopodobniej oddziałują na złożone sposoby promowania antyspołecznych i przestępczych zachowań u nieletnich. Chociaż istnieją dowody na to, że różne czynniki ryzyka są bardziej widoczne na różnych etapach rozwoju dziecka i nastolatka, nie jest jasne, które pojedyncze czynniki ryzyka, lub w połączeniu, są najważniejsze dla przestępczości. Wydaje się jednak, że im więcej czynników ryzyka jest obecnych, tym większe prawdopodobieństwo przestępczości. Szczególne czynniki ryzyka uwzględniane przez panel to złe praktyki rodzicielskie, praktyki szkolne, które mogą przyczyniać się do niepowodzenia szkolnego i ogólnospołecznych ustawień.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

Złe praktyki rodzicielskie są ważnymi czynnikami ryzyka przestępczości. Odkryto, że kilka aspektów rodzicielstwa ma związek z przestępczością:

- zaniechanie lub brak nadzoru przez całe dzieciństwo i okres dojrzewania;
- obecność jawnego konfliktu lub nadużycia;
- dyscyplina, która jest niespójna lub niewłaściwa dla zachowania; i brak emocjonalnego ciepła w rodzinie⁴⁵.

Bezpieczeństwo będące jedną z podstawowych potrzeb człowieka to niezwykle szerokie zagadnienie. W zależności od płaszczyzny życia, na której chcemy je rozważać występuje szereg definicji. Analizując problematykę bezpieczeństwa w kontekście szkoły i funkcjonującego w niej systemu bezpieczeństwa, można sformułować tezę, że jest „to stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szanse na doskonalenie. Odznacza się brakiem ryzyka utraty czegoś dla człowieka szczególnie cennego – życia, zdrowia, szacunku, uczuć, dóbr materialnych i dóbr niematerialnych”⁴⁶. Bardzo istotną kwestią o której należy wspomnieć jest to, że właściwe zapewnienie optymalnych warunków do prawidłowego rozwoju przedstawicieli przyszłego pokolenia, wymaga dużego nakładu sił, środków oraz czasu. Na podstawie przepisów rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31.12.2002 roku w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach⁴⁷ to dyrektorzy placówek oświatowych zobligowani są do skutecznego reagowania oraz zapobiegania wystąpieniu fizycznych zagrożeń zewnętrznych takich jak pożar czy atak terrorystyczny oraz wszelkiego rodzaju przejawów demoralizacji oraz innych zjawisk kryminogennych takich jak akty agresji i przemocy rówieśniczej, różnego rodzaju uzależnień oraz w najbardziej ekstremalnych przypadkach przestępczości. Bez wątpienia jest to zadanie niezwykle trudne do realizacji, wymagające stworzenia oraz utrzymania skutecznego systemu przeciwdziałającego oraz eliminującego tego typu niepożądane zjawiska i negatywne sytuacje. Niezbędnym jest także pełne zaangażowanie wysoko wykwalifikowanej kadry pedagogicznej.

Zapewnienie uczniom bezpieczeństwa w placówce jest kwestią wręcz zasadniczą. Jest tak samo istotne, a w pewnych okolicznościach nawet ważniejsze od nauczania, ponieważ stanowi fundament, na którym odpowiednią edukację można i powinno się budować. Celem

⁴⁵ B. Gulla, M. Wysocka-Pleczyk, wyd. cyt., s.34.

⁴⁶ R. Jakubczak, J. Flis, Bezpieczeństwo Narodowe Polski w XXI wieku, Warszawa 2006, s. 87.

⁴⁷ Dz. U. 2003 nr 6 poz. 69.

całego spektrum przedsięwzięć zmierzających do zagwarantowania dzieciom i młodzieży bezpieczeństwa w placówce oświatowej jest zapewnienie możliwości niezaburzonego rozwoju i zdobywania wiedzy adekwatniej do etapu życia, na którym dany uczeń się znajduje. Na przestrzeni lat w wyniku licznych reform, których zadaniem było udoskonalenie systemu oświaty, wydano szkołom rekomendacje w obszarze realizacji działań z zakresu szeroko pojmowanego bezpieczeństwa w tym również realizacji działań profilaktycznych.

Jak już wcześniej wspomniano, zadaniem kierowników placówek oświatowych jest skuteczne wdrażanie na podstawie wyników przeprowadzonych badań oraz diagnozy bezpieczeństwa obejmujących całe środowisko szkolne – uczniów, kadre pedagogiczną, a także rodziców. Pozyskane w ten sposób informacje służą sformułowaniu wniosków na temat środowiska szkolnego, odnosząc się przede wszystkim do takich parametrów jak rodzaj i skala zagrożeń oraz poszukiwanie skutecznych sposobów rozwiązywania napotkanych problemów. Właściwe jest określenie poziomu bezpieczeństwa ucznia, które rozumie się jako jego opinię na temat zagrożeń, które mogą stworzyć realne niebezpieczeństwo. Pod uwagę brane są również jego obecne odczucia odnośnie ogólnej sytuacji życiowej. „Poczuciu zagrożenia najczęściej towarzyszy strach i lęk, w odniesieniu do pojedynczej osoby traktowane jako dewiacja jednostkowa, natomiast w odniesieniu do grup, jako niezaprzeczalny fakt społeczny prowadzący w swych konsekwencjach do braku poczucia bezpieczeństwa”⁴⁸. Jeśli więc uczeń, mając świadomość zagrożeń, czuje się bezpieczny wiadome jest, że starania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa w szkole idą w dobrym kierunku. Szkoła aby zapewnić należyte bezpieczeństwo swoim uczniom musi wypełniać określone zadania, do których należą, m.in.:

- oddziaływanie na ucznia, jego środowisko celem wyeliminowania przemocy, zachowań agresywnych czy patologicznych,
- oddziaływanie na kadre pedagogiczną i niepedagogiczną, aby zapobiegać niepożądanemu zachowaniu,
- stałe diagnozowanie problemów zagrażających bezpieczeństwu w szkole i poza nią,
- w razie niewłaściwych zachowań dzieci (tu: agresji, zażywania substancji psychoaktywnych) udzielanie wsparcia rodzicom,

⁴⁸ J. Mazur, Szkoła i jej otoczenie jako siedlisko i obszar oddziaływań profilaktycznych, (w:) Edukacja dla bezpieczeństwa - w rodzinie, szkole i pracy, (red.) A. Zduniak, Kryłowicz M., Warszawa- Poznań 2004, s. 157-158.

- współpraca z instytucjami i służbami, których celem jest zapewnianie bezpieczeństwa,
- ciągle monitorowanie zdarzeń, mogących wywołać sytuacje kryzysowe (np. handel narkotykami),
- identyfikacja osób wymagających pomocy,
- stworzenie zespołu do spraw reagowania kryzysowego, którego zadaniem będzie kontakt w razie sytuacji kryzysowych ze służbami, mediami, kuratorium,
- stałe monitorowanie stanu bezpieczeństwa budynku szkolnego i terenu szkoły (sanepid, inspektor BHP),
- podjęcie działań na rzecz zapewnienia uczniom ciekawych zajęć podczas czasu wolnego (koła zainteresowań)⁴⁹.

Mówiąc o szkole jako instytucji socjalizującej, można wyróżnić kilka znaczeń tego terminu. Może on być rozumiany jako:

- szkolnictwo, czyli system szkół różnego typu i stopnia, realizujący przewidywany dla nich program nauczania i wychowania;
- konkretna szkoła, czyli wyposażony w środki materialne zespół ludzi (nauczyciele, personel pomocniczy, uczniowie), utworzony celem realizacji wyznaczonych mu zadań;
- klasa szkolna, czyli wydzielony zespół uczniów;
- nauczyciel, jako element szkoły odpowiedzialny za realizację postawionych jej zadań⁵⁰.

Szkoła ma być bezpieczną przystanią, w której młodzi ludzie mogą uczyć się podstaw matematyki, języka polskiego, nauki i innych przedmiotów, nie obawiając się o swoje bezpieczeństwo, poczucie zastraszania lub bycia prześladowanym. Mimo że nauczyciele i kadra administracyjna pracuje nad zapewnieniem bezpieczeństwa w środowisku, to przestępczość i przemoc trafiają na korytarze i sale lekcyjne oraz na teren szkoły.

Jak już wspomniano we wcześniejszych częściach niniejszego opracowania, instytucja szkoły zajmuje się kształceniem i wychowaniem, jest również zobowiązana do reagowania na symptomy niepokojących zachowań młodzieży. Obowiązek realizacji przedmiotowego

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ G. Kędzierska, W. Kędzierski, Kryminalistyka wybrane zagadnienia techniki, Szczytno 2011, s. 348.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

zadania wynika między innymi z regulacji prawnych zawartych w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2003 roku w sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem⁵¹, jak również z wdrażanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej przeróżnych środków systemowych. Przeważnie są one sporządzane na podstawie analizy wyników badań przeprowadzonych w szkołach i mają na uwadze zapobieganie zjawiskom demoralizacji młodzieży. Do tych działań systemowych zaliczają się m.in. takie rządowe programy o charakterze centralnym jak: „Bezpieczna i przyjazna szkoła”⁵² oraz „Bezpieczna+”⁵³. W oparciu o rekomendacje zawarte w założeniach tychże przedsięwzięć, szkoła jako placówka edukacyjna jest zobowiązana do projektowania i realizacji działań, które ograniczają i eliminują antyspołeczne zachowania uczniów. Służą temu opracowywane przez każdą szkołę dokumenty oraz zwarte w nich procedury, takie jak: statut szkoły, program wychowawczy i profilaktyczny, wewnętrzny.

Analizując obowiązujący stan prawny należy stwierdzić, że każda placówka jest zobowiązana do określenia różnych, adekwatnych do potrzeb uczniów, form oddziaływań wychowawczych. Wśród planowanych działań należy uwzględnić spotkania uczniów z funkcjonariuszami Policji, spotkania nauczycieli z rodzicami wraz z udziałem policjantów i psychologów policyjnych, współpracę z organizacjami samorządowymi, warsztaty, zajęcia dodatkowe, szkolne przedsięwzięcia, konkursy, które służą promocji wśród młodzieży prospołecznych zachowań.

Do działalności szkoły w odniesieniu do przestępczości nieletnich należy:

- informowanie uczniów o skutkach przestępczości;
- współpraca nauczycieli z rodzicami młodzieży zagrożonej demoralizacją;
- współdziałanie z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi realizacja edukacji prozdrowotnej i promocji zdrowia psychicznego z uwzględnieniem uzależnienia od alkoholu, narkomanii, tytoniu,

⁵¹ Dz. U. 2003 nr 26, poz. 226

⁵² Uchwała Rady Ministrów z 8 lipca 2014 r. w sprawie przyjęcia Rządowego Programu na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”.

⁵³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie realizacji Rządowego programu wspomagania w latach 2015-2018 organów prowadzących szkoły w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach – „Bezpieczna+” (Dz. U. 2015 poz. 972).

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

- organizacja zajęć profilaktycznych m.in. w ramach godzin dla wychowawcy klasy oraz zajęć pozalekcyjnych.

W ramach długofalowej pracy profilaktyczno-wychowawczej szkoła i policja utrzymują stałą, bieżącą współpracę w zakresie profilaktyki zagrożeń. Koordynatorami współpracy są pedagog szkolny oraz specjalista ds. nieletnich i patologii właściwej jednostki Policji⁵⁴.

Aby uzyskać odpowiedź na pytanie „czy w szkole jest bezpiecznie?” należy zwrócić uwagę na trzy wzajemnie na siebie oddziałujące i połączone sfery: publiczną, socjalną i zdrowotną. W życiu młodych ludzi jedną z najważniejszych ról odgrywają członkowie rodziny, a zaraz po nich rówieśnicy. Jeśli funkcjonowanie w tych grupach przebiega harmonijnie, młoda człowiek w sposób prawidłowy rozwija swoją osobowość, nabywa prawidłowy system wartości, normy oraz wzorce zachowań. Dodatkowo osoba taka jest zdolna do uznania norm, wzorów i wartości panujących w grupie i przyjęcia ich jako swoje własne jednocześnie akcentując przynależność do danej społeczności.

W kwestii bezpieczeństwa socjalnego, które odnosi się do funkcjonowania i standardu życia całej rodziny danego ucznia, jak również zaspokajaniu niezbędnych mu potrzeb, musimy mieć świadomość, że wszelkie patologie występujące na tym obszarze życia mają swoje odbicie w przybieranych postawach i zachowaniu ucznia w szkole. „(...) dzieci wzrastające w rodzinie, w której normą jest brak poczucia bezpieczeństwa, nie mają zwyczaju ujawniać potrzeby pomocy, a pozostawione same sobie nie podejmą umówionych działań”⁵⁵. Biorąc to pod uwagę nie można wymagać od osoby borykającej się z problemami w domu, że jej funkcjonowanie na terenie szkoły będzie zgodne z przyjętymi normami, zasadami a do tego całkowicie oddzielone od tego, z czym się właśnie zmagają.

Ostatnią strefą bezpieczeństwa, jest strefa zdrowotna, która dotyczy w szczególności opieki zdrowotnej i dbałości o zdrowie. Z reguły problemy wynikające w tym obszarze dotyczą tego, że nauczyciele często nie są poinformowani przez rodziców o przeciwwskazaniach do udziału ucznia w zajęciach; a głównie dotyczy to jedynie zajęć sportowych. Z takich sytuacji wynikają zagrożenia zdrowia i życia ucznia, ale dodatkowo nauczyciel, który dopuścił do takiej sytuacji może nawet stracić uprawnienia do

⁵⁴ Por. m.in. Dz. U. 2003 nr 26, poz. 226.

⁵⁵ A. M. Seweryńska, *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej. Przewodnik dla wychowawców i nauczycieli*, Warszawa 2004, s. 57.

wykonywania zawodu.

Bardzo istotnym elementem, jak nie najistotniejszym w systemie bezpieczeństwa szkoły, jest nauczyciel, który z racji pełnionej funkcji, zobowiązany do sprawowania pieczy nad uczniami podczas zajęć lekcyjnych jak również pozalekcyjnych odbywających się w ramach działalności edukacyjnej.

Podstawą prawną omawianego obowiązku jest artykuł 6 *Karty Nauczyciela*, który już w 1 punkcie zobowiązuje pedagoga do: „rzetelnego realizowania zadań związanych z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą, w tym zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę”⁵⁶. W związku z tym zasadnym jest sformułowanie twierdzenia, że nauczyciel poza przekazywaniem wiedzy zobligowany jest także zapewnić bezpieczeństwo swoim podopiecznym, dlatego też kadra pedagogiczna powinna być przygotowana do skutecznej realizacji działań w każdym możliwym aspekcie dotyczącym omawianej sfery życia uczniów. Poczynając od kwestii technicznych, które dotyczą miejsca zajęć, przedmiotów wykorzystywanych na lekcji, kończąc na najważniejszym, czyli na właściwym, godnym traktowaniu ucznia, szanowaniu jego potrzeb, a w szczególności dbałości o psychiczny komfort edukacji.

Współczesne nauczanie wymaga od nauczycieli niezwyklej kreatywności, dzisiejszy uczeń jest bowiem bardzo wymagający i potrzebuje ciągłego wzbudzania jego zainteresowania. Pożądaną sytuacją jest dobry kontakt pomiędzy uczniami a nauczycielami, jednak jak wiadomo „partnerstwo relacji uczeń – nauczyciel zdecydowanie ustępuje relacjom podmiotowym, gwarantującym sprawiedliwe traktowanie i wewnętrzne poczucie bezpieczeństwa ucznia. Równość w relacjach jawi się jako niemożliwa do zrealizowania, stawiając obie strony w nierównych pozycjach, których ramy zakreślane są przez takie zmienne jak wiek, doświadczenie i wiedza przedmiotowa”⁵⁷. Niekiedy ta równość może być czymś pozytywnym, budującym obraz nauczyciela jako osoby doświadczonej, godnej zaufania, jednak nie decyduje o tym wiek, a postawa konkretnej osoby, jeśli dany nauczyciel nie przekona do siebie uczniów, albo co gorsze zrazi ich, można spodziewać się nieprzyjemnych sytuacji, rzutujących na życie całej społeczności szkolnej.

„Istotną kwestią jest budowanie pozytywnych relacji z uczniami, dbanie o przyjazny

⁵⁶ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz.U. 2018 poz. 967).

⁵⁷ M. Taraszkiewicz, *Bezpieczeństwo w szkole. Poradnik dyrektora i nauczyciela*, Warszawa 2003, s.9.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

klimat umożliwiający rozwój inteligencji emocjonalnej podopiecznych, która z kolei sprzyja budowaniu poczucia bezpieczeństwa”⁵⁸. Nauczyciel powinien cechować się spójnością poglądów, postaw przejawianych w życiu osobistym jak i w miejscu pracy, czyli w szkole. Dobry pedagog to osoba, która zapewnia swoim podopiecznym niezbędny komfort psychiczny potrzebny do prawidłowego rozwoju, służy radą, oferuje pomoc i budzi zaufanie. Jest to niezwykle ważne zwłaszcza na wczesnych etapach edukacji, gdy dziecko próbuje odnaleźć się w nowej rzeczywistości jaką jest szkoła i „(...) każda nowa, nieznaną lub zmieniająca się sytuacja powoduje u ucznia poczucie lęku, dlatego tak ważne są ciągle starania nauczycieli zapewniające bezpieczne warunki rozwoju”⁵⁹. Nauczyciel spędza z uczniami bardzo dużo czasu i to on, zaraz po rodzicach może stać się osobą budzącą zaufanie dziecka, może również w krótkim czasie zauważyć zmianę zachowania i zainterweniować.

Biorąc pod uwagę powyższe, należy stwierdzić, że uczniowie mający dobry kontakt z nauczycielami i poprawne relacje rówieśnicze są bardziej efektywni i czują się bezpieczniej w szkole, niż uczniowie niepotrafiący lub niechętni nawiązać zdrowych relacji. Zbudowane więzi mogą zagwarantować współpracę, zwiększają pewność siebie, wpływają w pozytywny sposób na akceptację, a do tego mogą dać poczucie przynależności do danej grupy, dzięki czemu młody człowiek ma swoje miejsce w świecie.

Jeśli chodzi o kwestię bezpieczeństwa, w kontekście czysto technicznym, która ma również bezpośredni wpływ na poziom dynamiki przestępczości na terenie placówek, uregulowana jest także w przepisach rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31.12.2002 w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach⁶⁰. Wśród najważniejszych kwestii należy wskazać chociażby to, że teren szkoły powinien być ogrodzony, nawierzchnia dróg, przejść i boisk musi być równa, a sam budynek winien mieć właściwe oświetlenie. Rygorystycznie podchodzi się do kwestii wszelkich awarii, które mogą wywoływać zagrożenie dla życia lub zdrowia. W razie gdy niebezpieczeństwo takie zyska na realności zajęcia mogą zostać wstrzymane lub nawet odwołane. Uczeń powinien mieć czas na spożycie posiłku na terenie szkoły, a jadalnie lub inne pomieszczenia muszą umożliwiać mu bezpieczne i higieniczne spożycie posiłków. Jeśli szkoła prowadzi zajęcia praktyczne musi dostosować miejsca pracy do cech

⁵⁸ Tamże, s. 11.

⁵⁹ K. Kmieciak-Baran, Zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży szkolnej. Fachowe porady i gotowe materiały metodyczne dla dyrektorów szkół i nauczycieli, Warszawa 2006, s. 4.

⁶⁰ Dz. U. 2003 nr 6 poz. 69.

antropometrycznych uczniów, wykazać się niezwykle dbałością o sprzęt i prawidłowe oznaczenie niesprawnych urządzeń technicznych. Wszelkie wyposażenie znajdujące się na terenie szkoły musi posiadać odpowiednie atesty lub certyfikaty, zapewniające o spełnianiu wszelkich wymogów bezpieczeństwa. Bardzo istotną kwestią jest przepis dotyczący przerw w zajęciach, które uczeń powinien spędzać pod nadzorem nauczyciela. Pracownicy szkoły podlegają przeszkoleniu w zakresie udzielania pierwszej pomocy, a jeśli w szkole dojdzie do wypadku śmiertelnego, ciężkiego lub zbiorowego, niezwłocznie zawiadamia się prokuratora i kuratora oświaty. Ponadto, od października 2018 roku nowelizacją przepisów dyrektor szkoły lub upoważniona przez niego osoba obowiązana jest prowadzić rejestr wyjść grupowych uczniów, z wyjątkiem wycieczek. Rejestr ten powstał w celu zapewnienia bezpieczeństwa i zawiera informacje dotyczące: daty, miejsca i godziny wyjścia, celu, miejsca i godziny powrotu, a także danych osobowych osób opuszczających szkołę.

Zapewnienie należytego bezpieczeństwa uczniom w szkole jest niezwykle trudnym wyzwaniem. Składa się na nie wiele czynników od kwestii technicznych po subiektywne poczucie bezpieczeństwa przez dziecko. Są to kwestie niezwykle delikatne i mające wpływ na całe obecne i przyszłe życie młodego pokolenia.

Projekt *Kampania edukacyjno-informacyjna „Ubi crimen, ibi victima”* jest współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Programu Krajowego Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Bezgraniczne Bezpieczeństwo

UNIA EUROPEJSKA
FUNDUSZ BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO

6. Bibliografia

- Biuletyn statystyczny, Wydział Obsługi Informacyjnej Biura Wywiadu i Informacji Kryminalnej Komendy Głównej Policji, Warszawa 2020
- B. Gulla, M. Wysockia- Pleczyk, *Przestępczość nieletnich. Dziecko jako ofiara i sprawca przemocy*, Kraków 2009
- Harasimiuk, *Demoralizacja jako podstawowe pojęcie postępowania z nieletnimi*, Szczecin 2001
- B. Hołyst, *Przestępczość nieletnich*, (w:) *Encyklopedia pedagogiczna*, (red.) W. Pomykało, Warszawa 1993
- B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2006
- R. Jakubczak, J. Flis, *Bezpieczeństwo Narodowe Polski w XXI wieku*, Warszawa 2006
- G. Kędzierska, W. Kędziński, *Kryminalistyka wybrane zagadnienia techniki*, Szczytno 2011
- K. Kmieciak-Baran, *Zaburzenia zachowania dzieci i młodzieży szkolnej. Fachowe porady i gotowe materiały metodyczne dla dyrektorów szkół i nauczycieli*, Warszawa 2006
- B. Kowalska-Ehrlich, *Zasady postępowania z nieletnimi*, (w:) *Prawne podstawy resocjalizacji i zapobiegania przestępczości*, (red.) A. Krukowski, Warszawa 1983
- J. Mazur, *Szkoła i jej otoczenie jako siedlisko i obszar oddziaływań profilaktycznych*, (w:) *Edukacja dla bezpieczeństwa – w rodzinie, szkole i pracy*, (red.) A. Zduniak, Kryłowicz M., Warszawa – Poznań 2004
- K. Ostrowska, *Psychologiczne determinanty przestępczości młodocianych*, Warszawa 1981
- M. Seweryńska, *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej. Przewodnik dla wychowawców i nauczycieli*, Warszawa 2004
- T. Sołtysiak, J. Sudar-Malukiewicz, *Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, Bydgoszcz 2003
- J. Świerczewski, Ł. Świerczewski, *Kryminologiczne aspekty funkcjonowania szkoły* (w:) E. Jarmach, J. Kunikowski (red.), *Filozofia życia. W poszukiwaniu mądrości, piękna i dobra. T.1.*, Siedlce – Drohiczyn 2011

- Ł. Świerczewski, *Aktualne tendencje rozwojowe przestępczości nieletnich w Polsce*, (w:) *Nowe zjawiska kryminalne a poczucie bezpieczeństwa*, (red.) J. Kufel-Orłowska, Siedlce 2021
- M. Taraszkiewicz, *Bezpieczeństwo w szkole. Poradnik dyrektora i nauczyciela*, Warszawa 2003
- Urban, *Zachowania dewiacyjne młodzieży*, Kraków 2000
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. *Karta Nauczyciela* (Dz.U.2018.0.967).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 roku *o postępowaniu w sprawach nieletnich* (Dz.U. z 2018 r., poz. 969 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku *Kodeks karny* (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 z późn. zm.)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31.12.2002 roku *w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach* (Dz. U. 2003 nr 6 poz. 69)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 czerwca 2015 roku *w sprawie realizacji Rządowego programu wspomagania w latach 2015-2018 organów prowadzących szkoły w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach – „Bezpieczna+”* (Dz. U. 2015 poz. 972)
- Uchwała Rady Ministrów z 8 lipca 2014 roku *w sprawie przyjęcia Rządowego Programu na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”*

